

SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN

A vármegye és a jómódú birtokos köznemesség a 18. században

A vármegye a kora újkori magyar politikai fejlődés kulcsintézménye volt. Deák Ferenc az országgyűlés 1835. június 16-i kerületi ülésén úgy vélte, hogy a nemzet minden joga mögött, még a diétai törvényhozás joga mögött is a vármegye áll.¹ 1848-ban a népképviselői országgyűlés hajtotta fejre a vármegyet mint „a magyar alkotmányosság védőbástyáját” előt.² A rendi dualizmusban a központi végrehajtó hatalommal szabadon rendelkezett az uralkodó, a helyi hatalomgyakorlás monopóliuma viszont a nemesség bázisául szolgált. Péter László axiomatikus megfogalmazásában: „Az ország jogai (*jura regni*) a földbirtoklásban és a megyében gyökereztek.”³ A diéta mögött is a vármegyék álltak, s az országgyűlés politikai súlyát a vármegyerendszernek köszönhette. A megyék e fontossága adja a jelentőségét annak a kérdésnek, hogy a köznemesség – pontosabban annak elitje, a *bene possessionati* – csak lakta vagy uralta is a vármegyét. A jelen dolgozat erre a kérdésre keresi a választ Somogy megyei források alapján, a vármegye fejlődését a 18. század elejétől 1791-ig tekintve át. A megye birtokos társadalmának feltérképezése után az 1730-as és 1740-es évek egyes forrásai alapján, különösen az 1743. évi pannonthalmi tized kivételése kapcsán azt vizsgálja, vajon mely csoport érdekeihez lehet kötni a vármegye tevékenységét, igaz-e Mályusz Elemérnek, aki szerint a 18–19. században a megye a köznemesség élettere volt: „a köznemesség, az aranykulcsos kamarástól és udvari tanácsos alispántól kezdve le egészen a compessorátusban élő kisnemesség, társadalmi életét és politikai szereplését egyaránt megyéjének határai közt élte le.”⁴ Mivel a vármegyei politika egyes általános jellemzői és az 1790–91. évre vonatkozóan feltárható részletek hasonló következtetés levonására ösztönöznek, a dolgozat végül mindezeket értelmezve megfogalmaz egy társadalomtörténeti hipotézist a *bene possessionatus* nemesség felmerüléséről.

Somogy vármegye birtokos társadalma

Somogy nemes férfilakossága 2108 fő volt az 1784–85. évi népszámlálási adatok szerint.⁵ A nemesség számát tekintve a megye köztes helyzetet foglalt el a többi újonnan visszafoglalt dél-dunántúli megye, a jóval alacsonyabb létszámú nemességgel rendelkező Baranya és

¹ Idézi Péter László: Verfassungsentwicklung in Ungarn. Angol nyelvű kézirat, 1995. 1. fejezet 32. jegyzet. (a továbbiakban: Péter) Ez úton köszönöm a szerzőnek, hogy a felhasználást lehetővé tette.

² Bónis György: The Powers of Deputies in the Hungarian Feudal Diet, 1790–1848. In: Liber memorialis Sir Maurice Powicke. Dublin, 1963. Louvain – Paris, 1965 (= Études présentées à la Commission internationale pour l'histoire des Assemblées d'états, 27.) 180.

³ Péter 14.

⁴ Mályusz Elemér: A reformkor nemzedéke. Századok, 57. 1923. 64. (a továbbiakban: Mályusz) Somogy nemesi társadalmát vizsgálva a magam részéről úgy találtam a házassági kapcsolatok térbeliségének elemzése során, hogy a 18. századi viszonylag jómódú birtokos köznemesség rendszeres társadalmi kapcsolatok által kialakított élettere nagyjából a megye volt, a gazdag és befolyásos vezető köznemesi családok társadalmi életének valódi keretét pedig a megyénél szélesebb földrajzi tér jelentette. Lásd Szijártó M. István: Rokonok és mérföldek. A Somogy megyei köznemesség társadalmi kapcsolatainak térbelisége a 18. században. Somogy megye Múltjából. Levéltári Évkönyv, 23. 1992. 29–46.

⁵ Magyar Országos Levéltár A39 (= Kancelláriai levéltár, *Acta generalia*) 1786/4772: *Summarium der Bevölkerungs-Beschreibung von der Simegher Gespannschaft von Jahr 1784/5*.

Tolna, valamint a valamikori végvárövezetbe tartozó és igen magas létszámú nemességgel büszkélkedő Vas és Zala közt. Ennél is nagyobb súllyal esik viszont a latba az a két sajátossága, hogy egyrészt a 18. században általában a megyétől távol tartózkodtak a legnagyobb birtokos arisztokrata családok, másrészt köznemesség is rendelkeztek nagybirtokkal. E családok azután a 18. században vagy a 19. első felében maguk is sok esetben kaptak főnemesi címet (Hunyady, Festetics, Niczky, Somssich), társadalmilag azonban gyakran akkor sem különültek úgy el a somogyi *bene possessionatitól*, mint másutt az Esterházyak, a Széchenyiek vagy a Batthyányok.

Somogyban az egyházi tized ügyében egy hosszú pert követően 1726. december 13-án a nádor megbízottai előtt egyezségre lépett egymással a vármegye és a pannonhalmi főapát. A 18. században mindvégig maga a vármegye bérelte évi 6500 forintért az egyházi tizedet.⁶ 1726-ban ennek kapcsán vetettek ki 3000 forintot a megye birtokosaira.⁷ Hozzájárulásuk jól tükrözi a birtokosság rétegződését, durva kivetési kulcsai ellenére is feltehetőleg jobban, mint az úrbéres földek aránya. Az 1726. évi helyzet némileg meglepő módon a köznemességet már viszonylag erős pozícióban mutatja. Noha már ekkor érezhető, hogy a latifundiumok földjén járunk, és az Újszerzeményi Bizottság működése is az arisztokrata nagybirtokot segítette (különösen az idegen birtokosok tulajdonlását: de Prie márkí, Harrach gróf és gróf Rindsmaul közülük a legjelentősebb birtokosok), arányuk a teljes beszédett 3013,14 forintból 37,0% csupán. A köznemesség 47,6%-kal van jelen, s aránya a kurialisták nélkül is 39,8%-ot tesz ki.

Érdekes összehasonlításra nyílik mód, ha megvizsgáljuk az arisztokrata birtokosokkal megegyező számú (azaz 15) leggazdagabb köznemesi birtokos adófizetését. Az általuk lerótt összeg a megyeinek 20,8%-a volt. Ha pedig a birtokosokat nem személy szerint vizsgáljuk, hanem a kirovást követve az egyes osztatlan birtokokat, különösen a famíliáket egynek tekintjük, akkor részarányuk már 31,8%, ami a jómódú köznemesi birtokosság erejét jelzi. Azt persze figyelembe kell vennünk, hogy szemben a köznemesi elit nagyobbik részével többnyire más vármegyékben is bírtak földet, ami a különbséget birtokaik közt sokszorosára nagyítja. Viszont tárgyunk nem is a *bene possessionati* összevetése az Esterházy vagy a Batthyány családdal, hisz azok tagjai általában fel sem keresték vizsgált vármegyénket. A cél mindössze az egyes birtokos rétegek megyén belüli relatív súlyának megállapítása. A fenti képet kiegészíti a legnagyobb birtokosok listája (1. táblázat). Noha ebben a kimutatásban a köznemesi birtokosok rangsorában a 3–5. helyen családok állnak, melyek közvetlenül nem vethetők össze egy-egy arisztokratával, Festetics Kristóf és Jankovich István somogyi birtokaik alapján az arisztokraták közé illenének. Mindketten Harrach gróf mögött következnek a legnagyobb világi birtokosok sorában, megelőzve de Prie márkí.

Tehát egy erős arisztokrata nagybirtok mellett már ekkor megfigyelhető egy összességében még erősebb köznemesi szektor. Ebben fellelhető mind a főúrral versenyző kclő nagybirtok, mind a még osztatlanul birtokló famíliák hatalmas birtoktestei.

Az összeírást követő változások tovább erősítették a jómódú birtokos köznemességet. Áruklodó a század elején gazdát cserélt uradalmak sorsa. A Rindsmaul-birtokokból Büssi, Baté és Bécz 1731 óta gyulai Gaál Gáboré volt, a babócsai és ladi uradalom 1750-ben került felsőbüki Nagy István kamarai tanácsos kezére. Az utóbbi pár évvel később ismét gazdát cserélve Czindery-birtok lett, a babócsai pedig felsőbüki Nagy István fiúsított lányával a Végh csa-

⁶ Reiszig Ede: Somogy vármegye története (a továbbiakban: Reiszig). In: Somogy vármegye. Szerkesztette Csánki Dezső. Budapest, év nélkül (1914). 548. (a továbbiakban: Csánki)

⁷ Somogy megyei Levéltár IV. 1. h. (= Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Conscriptiones*) 14. doboz: A pannonhalmi apátságot illető dézsma, 1721–1789. (a továbbiakban: Pannonhalmi) Ó: 420: *Repartitio trium millium fl respectu causae decimalis peracta...* A pusztaakra 2,50 forintot, az első osztályba sorolt falvakra 3 forintot, a második osztályba tartozókra 6-ot, a harmadikba tartozókra pedig 15 forintot vetettek ki.

ládhoz került. A Harrach-birtokok a később főnemesi címet szerző Hunyady család tulajdonába jutottak, de Pric márkai birtokait pedig Festetics Kristóf szerezte meg.⁸

Ezen túlmenően a magyar birtokosok közt is jelentékeny birtokmozgások történtek. A Mária Terézia-féle úrbérrendezés időszakára mindezen folyamatok eredményeként a 10 000 holdnál nagyobb úrbéres földterületet birtokló hat nagybirtokos közt gróf Széchenyi Zsigmond, herceg Esterházy Miklós és a veszprémi püspök társaságában találjuk Festetics Kristófit, báró Hunyady Jánost és gróf Niczky Kristófit is.⁹

Kaposi Zoltán a századfordulós állapotot leírva a köznemesi nagybirtok kategóriájába, 10 000 és 50 000 hold közé a Jankovich, Somssich, Lengyel, Inkey és Tallián családok birtokait sorolja.¹⁰ Ez a kategorizálás némileg önkényes ugyan, de ez szükségszerű. Ugyanekkor az említett öt család birtokai kiterjedésükre nézve meglehetősen széles sávban mutatnak szóródást. A Kaposi által felhasznált összeírás¹¹ szerint (kerekítve) a Jankovichok 39+9+3+7 ezer holddal rendelkeztek, az Inkeyek 43+3, a Somssichok 13+20, a Talliánok 5+3+3+2+1, a Lengyelek pedig 13 ezer holddal. Tehát az azonos családnévű birtokosok közt megoszlottak ezek a birtokok, mégpedig eléggé egyenlőtlenül: a Talliánok birtokai például öt kisebb darabból álltak össze, melyek közül egy sem érte el a 10 000 holdas méretet. Kaposi Zoltán kategorizálását alapul véve itt említendő viszont még a Boronkay (19+8 ezer hold), a Czindery (14 ezer hold), a Horváth (7+5+5 ezer), Kiss (19+2 ezer), a Végh (13 ezer hold) és a Zichy család (7+7 ezer). Ezek területei ugyan valóban nem vették fel a versenyt a Festetics-, Széchenyi-, Esterházy-, Hunyady- vagy Batthyány-birtokokkal (80–180 000 hold), de erős bázist biztosítottak a nagybirtokos köznemesi családok számára arra, hogy kisajátítsák a vármegye vezető hivatalait – állapította meg Kaposi Zoltán. Mindehhez még azt is érdemes hozzátenni, hogy a Festetics (106+35+18+19+1 ezer hold), Hunyady (83 ezer) és Niczky család (29 ezer hold) csak a 18. század derekán emelkedett be az arisztokráciába, miként a Somssichok három ágából kettő a 19. század első felében szerezte grófi címét. Egyes köznemesi családok annyira sikeresek voltak, hogy az utókor vizsgálatai gyakran már fél sem ismerik őket.

A megye hitelviszonyait feldolgozó úttörő monográfiájában Tóth Tibor szintén a *beneficentia* vezető csoportjának kiemelkedő voltára mutatott rá. A köznemességből kitűnt egy csoport – állapította meg – mely az összes hitel valamivel több, mint felét nyújtotta az általa vizsgált időszakban, 1756 és 1812 között. Közülük a kilenc legnagyobb hitelező család (Boronkay, Vajda, Inkey, Király, Paizs, Tallián, Gaál és Somssich) nemcsak az összes kölcsön egyharmadát folyósította, hanem egyben a vezető hivatalok (alispán, másodalispán, főjegyző, főügyész, főszolgabírák) hivatali évcinck több, mint 40%-át töltötték be. Házassági kapcsolatait is figyelembe véve a csoport szorosra zárta sorait, és így a megyében a 20. század közepéig vezető szerepet játszhatott.¹²

A jómódú birtokos köznemesség vezető somogyi csoportjának hatalma mellett tanúskodnak a birtokon, a hivatalviselésen, a pénzkölcsönzésen túl a presztízs olyan tiszta meg-

⁸ Baranyai Béla: Somogy vármegye nemes családai. (a továbbiakban: Baranyai) In: Csánki 598.

⁹ Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. Szerkesztette Felhő Ibolya. I. kötet: Dunántúl. Budapest, 1970. 182.

¹⁰ Kaposi Zoltán: Nagybirtok és népessége Somogyban a 18. század elején. In: Rendi társadalom – polgári társadalom 1. Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok. Szerkesztette Á. Varga László. A Hajnal István Kör Konferenciája, Salgótarján, 1986. szeptember 28–30. Salgótarján, 1987. 209–210.

¹¹ Magyar Országos Levéltár, Filmtár 37097 (= Összeírások a Somogy megyei Levéltárból), Ö: 282: *Conscriptio possessionis* 1806. Özvegy Jankovichnéknál eltekintettem 2000 hold berteiktől. A Zichyekről csak a köznemesi birtokosokat tüntettem fel, a grófi ág is rendelkezett ekkor több, mint 3000 holddal. Nem kizárt, hogy a Kiss és a Horváth családnál a név köznapi volta miatt nem rokon birtokosokat is feltüntettem a nagybirtokos mellett. De ha így volna, az sem érintené a levont következtetést.

¹² Tóth Tibor: Hitelezők és adósok. A kölcsönforgalom kérdéséhez Somogyban, 1756–1812. (= Történeti Statisztikai Füzetek 2.) Budapest, 1979. 49., 51–52. (a továbbiakban: Tóth)

nyilvánulásai is, mint az, hogy egycseket a köznemességen belül külön csoportba soroltak.¹³ 1806-ban és 1808-ban viszont a „Nemesi Rend”-től megkülönböztetett „Méltóságos Nemesek” közé nem több, mint öt-öt személyt soroltak: Horváth Zsigmondot, Jankovich Jánost, Zichy Józsefet, Végh Istvánt és Festetics Antalt.¹⁴

Somogy vármegye 18. századi birtokos társadalmában tehát kitüntetett helyet foglalt el a *bene possessionati* csoportja. De vajon mondhatjuk-e azt is, hogy a vármegye mint intézmény az ő érdekeik védelmezőjeként működött?

A vármegye uralkodó csoportja Somogyban 1743-ban

Az osztrák örökösödési háború folyamán másodszor 1744-ben szólították fegyverbe a nemességet.¹⁵ Augusztus 10-én, a második porosz támadást követően Mária Terézia Pozsonyban – Szekfű Gyula kifejezésével – „*concursus-szerű*” gyűlést tartott, és kérésére a rendek ismét felkelést ajánlottak meg.¹⁶ Ha megvizsgáljuk, miként állította ki Somogy kontingensét, azt találjuk, hogy noha a földbirtokosoknak kellett volna fizetni a teljes felkelést, annak felállítását és ellátását, csak az ellátás egyik részét fedezték, másik részének fizetése a házipénztárból, vagyis a *miseria plebs contribuens* terhére történt. A létszámot pedig egyszerűen kivetették a falvakra, pedig kiállításuk jogszerűen a birtokosokat terhelte volna. Ez minden bizonnyal komolyan leszorította a birtokosok költségeit. Erre utalhat tehát Somogy jegyzőkönyve, melyben a felkelés kiállításának módszerét indokolandó ez az árulkodó félmondat olvasható: „az egyes földesurak ... említésre méltó jótétemény hasznát fogják maguknak okozni.”¹⁷ Ebben az esetben a vármegye törvénytelen eljárása a megye teljes birtokos társadalmának érdekeit szolgálta. Egy másik, egy évvel korábbi eset kapcsán viszont még közelebb juthatunk annak megállapításához, hogy mely csoport érdekeit érvényesítette tevékenységében a vármegye.

1743-ban a pannonhalmi tized kivetését a birtokosok közt a régi módon végezték el: a falvak birtokosaira a *dícaszám* arányában, a pusztákéira pedig aszerint rótták ki hozzájárulásukat, hogy azok melyik osztályba soroltattak.¹⁸ Annak ellenére történt ez így, hogy a vármegye közgyűlése már jóváhagyta azt a módot, melyet ennek a módszernek a felváltására szántak. Az új kivetés rendje két változatban maradt ránk. Az első egy bizalmas bizottsági

¹³ Somogy megyei Levéltár IV.1.b. (= Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum*, 1659–1848) P 1766–1767 20. 1001–1013. (A somogyi közgyűlési jegyzőkönyvekre a továbbiakban csak jelzetükkel hivatkozom, például P 1766–1767 20. 1001–1013.)

¹⁴ Magyar Országos Levéltár, Filmtár B1329 = Somogy megyei Levéltár IV.1.h. (= Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Nobilitaria*) 42. csomó, T. N. Somogy Vármegyének Fő Papi, Zászlós, Előkelő és Nemesi Rendjeinek Laistroma. Készült 1806-ik Esztendőben Augustus 10-dikén. T. N. Somogy Vármegyének Fő Papi, Zászlós, Előkelő és Nemesi Rendjeinek Laistroma. Készült 1808-ik Esztendőben Augustus 8-kán.

¹⁵ Horváth Mihály: Magyarország történelme. 7. kötet. Budapest, 1873² 246.; Marczali Henrik: Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig (1711–1815). (=A magyar nemzet története 8. kötet. Szerkesztette Szilágyi Sándor.) Budapest, 1898. 247.

¹⁶ Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar történet 6. kötet. A tizenennyolcadik század. Budapest, é.n. 247. (A kötet szerzője Szekfű Gyula.); Andorka K.: A magyar nemesi fölkelés harcza lépése II. Frigyes ellen 1744-ben. Hadtörténelmi Közlemények, 6. 1893. 116.

¹⁷ P 1744–1746 8. 140. Az 1744. évi nemesi felkelés somogyi kontingensének kiállításáról részletesebben lásd Szijártó M. István: Adalék Somogy megye 18. századi betelepülésének kérdéséhez. Somogy megye Múltjából. Levéltári évkönyv, 28. 1997. (Megjelenés előtt.)

¹⁸ Pannonhalmi Ö: 427 *Repartitio decimalium expensarum*.

munka, a másik ennek négy hónappal később a közgyűlés által is elfogadott változata.¹⁹ A kettő közötti eltérések többféle módon, legvalószínűbben persze egyes okok kombinációjával magyarázhatók. Feltételezhető, hogy ezek közt szerepel a kivetést véglegessítőkhöz részrehajlása is a fizetésre kötelezettek egy része iránt. A következőkben a két összeírást vetem össze, remélve, hogy a kínálókövetkeztetések közt lesznek olyanok, melyek fényt vetnek Somogy vármegye 1743. évi hatalmi viszonyaira.

Mindkét összeírás a vármegyei birtokosokat tartalmazza – ebben a tekintetben szerencsére csak kevés eltérés figyelhető meg. Sajnálatos körülmény azonban az, hogy a későbbi összeírás élen szereplő Esterházy herceg, Batthyány Lajos és Károly gróf nincs feltüntetve a korábbi lajstromban. Nem lehet kizárni azt sem, hogy az ő adataikat a legelső lap tartalmazta, s ez az idők folyamán elveszett, véleményem szerint azonban ezek az adatok a november végi bizottsági munkát elkészítőinck még nem álltak rendelkezésére, s azokat csak az elkövetkező hónapok folyamán illesztették a többihez. Az összeírás sajnos nem adja meg a kivetés végösszegét, ami pedig választ adhatna a problémára. Emellett vannak még birtokosok, akik szerepelnek a második összeírásban, noha a novemberi bizottsági változatban még nem voltak feltüntetve. Ezek mindenképpen kisebb jelentőségű esetek.²⁰ Hasonlóképpen egyes birtokosok csak a korábbi, az eredeti összeírásban szerepelnek, s nem kerültek be a végleges kivetésbe. Ennek oka több esetben az, hogy a birtokuk (a novemberi összeírás szerint) „nem volt összeírva”, azaz felmérve, s ahhoz már akkor sem tudtak konkrét kivétést rendelni.²¹ Van néhány egyéb kimaradó, akikről nem tudom, miért feledkeztek meg, kihagyásuk okkal (jó okkal vagy mondvasínált ürüggyel) vagy véletlenül történt-e.²² Mindkét összeírás hét olyan birtokost tartalmaz, akik a másikban nem szerepelnek. A vármegye birtokos társadalmának túlnyomó többségét tehát a kivetés mindkét változata feltüntette.

Le kell azonban küzdenünk az összevetésnek egy további akadályát. A két számoszlopot, a birtokosokra kivetni szándékozott hozzájárulás kétféle forint-összegét mechanikusan nem lehet összehasonlítani, hiszen néhol az egyes birtokosoknál a végeredményeket kiadó tételek száma is eltér. Mindkét összeírás részletesen felsorolja ugyanis a birtokosoknál a tulajdonukat alkotó falvakat vagy pusztákat, esetleg ezek törtrészét. Ebben a korban elegendő volt ez a részletesség, a települések aprólékosabb felosztása – előbb a jobbágyoké, azután a földé, tehát mindig az aktuálisan szűk keresztmetszetet jelentő termelési tényező – ekkor még nem vette kezdetét. A közgyűlés által jóváhagyott második változat, amennyiben egyáltalán eltér az első kivetéstől, az elsővel egyező sorrendben felsorolt birtokok után általában feltüntet még további birtokokat is – szinte minden esetben pusztákat. Véleményem szerint itt semmi másról nincs szó, mint egyszerű kiegészítésről, az első munkát hiányosságainak pótlásáról. Amennyiben az adott birtokosra nehezedő teher módosításának esetleges tendenciózságára szeretnénk rávilágítani, az áprilisi kivetés számoszlopát módosítanunk kell, le-

¹⁹ Pannonhalmi Ó: 424 *Repartitio. Descriptio penes deputationis anno 742 die 20 novembris confidentis opus inventu*. Pannonhalmi Ó: 426 *Extractus prothocolli generalis congregationis anno 1743 die 2 mensis aprilis celebrata. Pagina 732. Repartitio decimalis arendae inter comportionatos incltyi Comitatus Simighiensis terrestres dominos, a modo imposterum observanda, secundum novissimum ejusdem incltyi comitatus institutum individualiter exponitur sequentibus*.

²⁰ Rittlopp Ferenc, Tamási pusztá birtokosa 1,10 forint, Preszek „úrnő” Porrogh pusztá birtokosa 1 forint kivetéssel, a Király család, mint Gyöngyösmellék és Földend pusztá tulajdonosai 15 forint fizetni valóval és Vrancsics János, kire 10 forintot tervezett kivetni a bizottság, mint Örs falu tulajdonosára.

²¹ X (olvashatatlan) Sándor örökösei, akik Kercseligetet bírták, Antal György, Kozma tulajdonosa és Hanczfelder, akié Geréd (?) fele volt, tartoztak ebbe a kategóriába.

²² A Dob/Dobi család, akikre Markóc birtokosaiként eredetileg 4–5 forint körüli összeget akartak kivetni. (A sok javítás miatt nem állapítható meg, hogy mi a véglegesnek szánt összeg.) A Vidos és a Káldy család, akikre 45,77 forintot terveztek kivetni a novemberi változatban, és a Csombárdot birtokló, az eredeti kivetésben 80 dénárral szereplő Csák család. A bizalmas munkát feltünteteti 26,39 forinttal Szigetvárt mint kamarai jószágot is.

vonva a hozzáadott tételekre eső kivetést. Csak így juthatunk azonos alapra számított, s ezért összehasonlítható adatokhoz. Ritkábban ugyan, de némely esetben szükséges az első kivetés módosítása is.

A novemberi és az áprilisi kivetés végösszege jelentősen eltér egymástól: a korrekciókkal együjt 6853,75, illetve 5732,42 forint felosztását tartalmazzák. Azaz az egész birtokos társadalomra kisebb teher hárult végül, mint amekkorát eredetileg kivetni terveztek, pontosan annak 83,64%-a. Az a birtokos tehát, akinek esetében azonos birtokalapra vetítve az áprilisi kivetés a novemberi 83,64%-ánál többre rúgott, a tervezettnél nagyobb részt volt kénytelen viselni a közösség közös terhéből. Társaihoz képest a kivetést módosítók közreműködésének eredményeképpen javult viszont annak a helyzete, aki végül az eredeti kivetés 83,64%-a alatt fizetett. Érdemes abszolút összegben is összehasonlítani, hogy kinek hány forintot takarított meg a kivetés módosítása. A két összeírás kivetési adatait, az esetleges módosításokat és az áprilisi, valamint novemberi kivetett összeg hányadosát és ezek különbségét a 2. táblázat tartalmazza.²³ Az ötödik rovatban szereplő 100 feletti és az utolsóban feltüntetett negatív szám tehát az adott birtokosnak kedvezőtlen változtatást jelzi.

Az eredeti kivetésben feltüntetett összegek módosításának, egyik útja – mint az a 9. táblázatból szembetűnik – az volt, hogy egyszerűen levágták az első kivetésben szereplő összeg dénárjait.²⁴ Kivételesen találkozni lehetett olyan esettel is, hogy felfelé kerekítettek a módosítók.²⁵ Előfordult, hogy ugyanannál a birtokosnál egy tételt lefelé, egy másikat felfelé módosítottak, egy harmadikat pedig változatlanul hagytak.²⁶ Ebben az esetben kevésbé valószínű a tendenciózus módosítás, mint ahol minden egyes tételt csökkentettek.²⁷ A módosítás tetemes is lehetett: majdnem a kétszeresére is emeltek tételt,²⁸ de felére is csökkentettek.²⁹ A csökkentés így persze összességében is lehetett kis és nagy mértékű. Gróf Széchényi László esetében éppúgy csökkentették (egy kivétellel) a tételeket, mint gróf Széchényi Antalnál, de az előbbi ennek eredményeképpen csak 5,61 forinttal fizetett kevesebbet, míg az utóbbi 156,23 forint engedményhez jutott. A végösszeg csökkenése olymódon is előállhatott, hogy sok tételt változatlanul hagytak a módosítók.³⁰ Néhány esetben a két kivetés pontosan ugyanazt az összeget tartalmazta.³¹ Előfordult továbbá, hogy a novemberi kivetés végösszegét átjavították arra az összegre, amely azután az áprilisisban helyére lépett.³²

A két kivetés összefüggése s az első kivetés státusza mint a végleges „bizalmas” előmunkálata, kétségen felül áll. Lehetne azt is mondani, hogy az ilyen esetekben már novemberben kialakult az a végeredmény, amelyet áprilisban egyszerűen átvettek. Volt viszont

²³ Meg kell jegyeznem, hogy a bizottság „bizalmas munkálata” piszkozatszerű, sok javítással. Több esetben más adat feltüntetése a táblázatban is épp ilyen indokolt lett volna, mert néha nem lehet megállapítani, hogy melyik a véglegesnek szánt összeg. Somssich Antal alispán esetében például sok tétel át volt javítva, miközben a legelső összeget áthúzták, de nem írtak semmit a helyére. Magam adtam össze a számoszlopot. Egyfelől nem biztos, hogy a javítások esetében a végsőnek szánt számot vettem tekintetbe, másfelől könnyen lehetnek ezek későbbi javítások, s így esetleg az első kivetés rekonstrukciója nem sikerült. Balogh Ferenc esetében is nekem kellett összegeznem a javításokkal teletűzdelt számoszlopot.

²⁴ Mint például a kaposfői Szent Benedek prépostság esetében.

²⁵ Zajgár György birtoka, Dombó után eredetileg 5,75 forintot, a módosított listán 6 forintot róttak ki. Hasonló történt Petrovsky „úrnővel” is.

²⁶ Mint például a fehérvári örkanonokság esetében.

²⁷ Mint például a veszprémi káptalan vagy gróf Széchényi Antal esetében.

²⁸ Mint például a pécsi káptalan esetében.

²⁹ Mint például a majki konventnél.

³⁰ Ez történt például Hunyady István esetében.

³¹ Kenessey Péter és mások, Adamovics Ferenc, valamint Sárközy és Siklós társbirtokosok esetében.

³² Példa erre a vaskai Szent Márton apátság. Jeszenák Pál esetében pedig ez olyan jól sikerült, hogy az eredeti szám biztos felismerését lehetetlenné tette.

olyan is, hogy egyes tételek javításra kerültek, de nem módosítottak az összegben,³³ márpedig a novemberi munkákat lezárásakor biztosan állt valamilyen végösszeg minden név mellett. Ez viszont azt jelenti, hogy a „bizalmas munkákat” iratára novemberi lezárása után is rájegyeztek, időben korábbi forrásunk iratán későbbi, a második kivetés összeállításának idejéből származó bejegyzések is lehetnek, s ez problémákat vet fel. Például a Thulmon család esete egészen különleges. Az eredeti kivetés szerint 61,75 forint hozzájárulással tartoztak, de a számoszlopot helyesen összeadva 80,87 forint lett volna az eredmény, ráadásul ebben Nikla először 119,63 forinttal szerepel, aztán 53,23-ra javították, míg a közgyűlés által jóváhagyott változatban már csak 35 forintot róttak ki utána. Itt is szó lehet egy, az általam kimutatottnál is nagyobb mérvű kedvezményről, amennyiben az eredeti kivetési értéknek a 80,87 forintot tekintjük, s feltételezzük, hogy ez nem a novemberi kivetés alkalmával, csak később, a módosítás során csökkent 61,75-re. Mivel azonban itt a kedvezmény egy kiterjedt család tagjai közt amúgy is megoszlott, s így esetleges tévedésem a következtetésben adott névsort nem befolyásolja, azt hiszem, hogy nem okozhat különösebb problémát.

Volt azután olyan eset, amikor a novemberi kivetés tételei úgy kerültek módosításra a végösszeg megváltoztatása nélkül, hogy összegük, melyet nem jegyeztek ugyan az iratra, de megállapítható, pontosan az áprilisi kivetésben feltüntetett összeget adja ki.³⁴ Ezt szintén csak úgy tudom magyarázni, hogy a végleges kivetés meghatározásakor a döntéshozók előtt felelt az előmunkákat, arra ráírtak, ha mellékszámításokat végeztek, annak végösszegét átvették vagy módosították belátásuk szerint.

A fő kérdés persze az, hogy milyen alapon történtek ezek a módosítások. A nehézséget az jelenti, hogy egyrészt szét kell választani a véletlen tévedés korrigálását a tendenciózusától, másrészt pedig a körülményeket nem ismerve kellene megállapítanunk azt, hogy az egyes esetekben mi motiválta a módosítókat. Az első probléma az, hogy van-e alapunk azt állítani, hogy az első kivetés tükrözi jobban a valós gazdasági erőt, s annak módosítása a torzítás chéhez képest. Valószínűbbnek látszik azonban az az eljárás, hogy előbb végezték el a kivetést egy bizottság „szakértői” szintjén, s aztán ezt módosították egyes hatalmon lévő „politikuskok”, mielőtt a közgyűlés ráütötte volna a szentesítés bélyegét, mint az a forgatókönyv, hogy egy tendenciózusan eltorzított kivetést próbáltak volna helyreigazítani akár a vármegyét vezető tisztviselők, akár maga a közgyűlés.

Szintén emellett szólnak egyes kerek számok. A módosítók sokszor kerek összegre módosították az eredeti kivetést.³⁵ Néhány esetben ez nem szembetűnő, mivel ehhez járulhattak a – talán alárendeltjeik által később elvégzett – kiegészítések, a birtokok sorának végére egykét korábban tekintetbe nem vett pusztá került, s a kivetés végösszege ismét dénárookra végződött. Így lett a Balogh Ferencre eredetileg kirótt 26,66 forintból 25, majd 28,50, Bakó Farkas örökösei esetében 16,70 forintból előbb 6, majd 7,25 forint, a berzencei uradalom birtokosainál pedig 71,12 forintból 91, majd 103,85.³⁶ A kerekítés az összes birtokos jó két-

³³ Lásd például báró Melczér, Horváth László, Révay Polixénia, Petrovskyk úrnő, Szily Márton örökösei vagy a Zichy család esetét.

³⁴ Ez történt a Koroknay család esetében.

³⁵ Új birtokok hozzáadása nélkül ez a kerek szám maradt a végső áprilisi kivetés Patáich Sándor főispánnál, a sziléczi Szent Jakab apátságánál, a nagyszombati teológiai kollégiumnál, a veszprémi káptalan esetében, a majki konventnél, báró Majthényi György, báró Orczy és Viczay grófnő esetében, Véscey Ferencnél és Vasdénycsnél, Balogh László, Vásonyi Gergely, Belezay János és Vichárd Ferenc, a Deseő, a Zichy család és Mérey Ferenc özvegye esetében. Ugyanez esett meg Zajgár Györggyel, Antal Jánossal, Tallián Józseffel és Révay Polixéniával, valamint Niczky György, Tallián Ádám özvegye, Schott Gergely, Csányi Ferenc, Póka Miklós, Skublics Sándor és Nitray, továbbá „Kencsey István és mások” esetében.

³⁶ További példák: Petrovskyk „úrnő”, a pécsi káptalan, Traun grófnő, báró Melczér, Hunyady István, Somssich Antal, a Lengyel urak és ugyanők Majthényi Györggyel, a Perneszy, a Bárány és a Mérey

harmadánál megtörtént, márpedig e kerekítés biztosan nem a pontosítás jele, sokkal inkább a nagyvonalú, sok szemponttól motivált osztogatásé, mint az aprólékos tárgyilagosságé.

Valószínűsíthető tehát, hogy egy előmunkálattal és egy tendenciózus, tudatos módosítással van dolgunk. Feladatunk az, hogy olyan következtetéseket vonjunk le, melyek elég szilárdan megállnak még akkor is, ha az esetek többségében nem tudjuk megmondani, hogy mely okok kombinációi állnak a módosítás mögött – vagy több eset átlagából vagy az egészen nyilvánvaló esetekből következtessünk. Lehetőség szerint pedig korroboratív bizonyítékokra van szükség, a nagyobb horderejű következtetések levonásához mindenképpen. Az 2. táblázat adataiból az elemzést segítő el készítettem a 3. és 4. táblázatot.

A sokaságot majdnem teljesen egyenlő osztályközökkel³⁷ részekre bontva a 3. táblázatból azt láthatjuk, hogy a változtatás (illetve a kedvezés, hiszen bizonyos mértékig ezt feltételezzük amögött) nem rendek szerint érvényesült, s nem korlátozódik még a köznemesség legmódosabb (az első kivetésben 100 forintnál több fizetésére kötelezett) rétegére sem. Igaz, hogy az egyháziak a leginkább kedvezményezett kategóriában nem fordulnak elő, és valamivel rosszabbul jártak az átlagnál a módosítás révén, ha a birtokosok számát nézzük (hisz közülük az átlagnál jobb helyzetbe csak négy birtokos került, míg rosszabbra hat). Amennyiben viszont a kivett összegét összeadjuk, azt találjuk, hogy ez a bánásmód is elegendő volt ahhoz, hogy az egyházi rend a módosítás eredményeképpen 260,87 forinttal kevesebbet tartozzon fizetni.

Ami az arisztokratákat illeti, szembeötlő, hogy terheik számottevő növekedését a módosítás egy esetben sem eredményezte. Ennek ellenére megoszlásuk a különböző kategóriák közt nem mondható teljesen egyenletlennek: hat birtokos járt az átlagnál jobban, három rosszabbul. A helyzetet azonban talán jobban tükrözi az a tény, hogy az arisztokraták kezelése általában az átlagéhoz közeli volt, ami végül is a kivetés 252,11 forint erejéig történő csökkentését eredményezte.

Noha feltételeztem, hogy a *bene possessionati* lehetett a módosítás valódi haszonélvezője, még a leggazdagabb köznemessék közt sem járt mindenki az átlagnál jobban a módosítás következményeképpen. Sőt a hétből csak hárman jártak jól, bár igaz, hogy közülük ketten nagyon jól, s a többieknek sem jutott az átlagosnál sokkal rosszabb elbírás – egy birtokos kivételével. Mindent összevetve viszont ez a (csak *ad hoc* jelleggel kreált) csoport 403,45 forintot takarított meg a kivetés módosítása révén. A köznemesi rend fennmaradó többségének megoszlása viszonylag egyenletes: e birtokosok közül az átlagosnál jobban 23, rosszabbul 21 fő járt. Összességükben 171,87 forinttal vetettek ki rájuk kisebb összeget a módosítás következtében. Bármennyire is esetleges határ meghúzása révén történt az első kivetésben 100 forintnál többre taksált köznemessék leválasztása, e csoport különválása a köznemesség tömbjéből szemmel látható.

A *bene possessionati* körébe sorolt köznemessék tűnnek tehát a módosítás legnagyobb haszonélvezőjének. E körön belül is találkozunk azonban „vesztcsékekkel”, és ennek körén kívül is „nyertescékekkel”, azaz a módosítás nemcsak mechanikusan egy réteg érdekében történt. Ha amögött tendenciózusan egy csoport önérdéke is meghúzódott, amint azt feltételezem,

vagy a Koroknay család, Gaál Gábor vagy Perczel József, Bakó Farkas és Szily Márton örökösei, Pulay Ferenc „és Katzéros”.

³⁷ A kiindulási pont a terhek átlagos csökkentését jelentő 83,64%. Ekörül +/- 5% adta a középső osztályközt s ettől mindkét irányban három részhalmazt hoztam létre czzel a 10%-os osztályközzel. Egyetlen kivételt ott tettem, ahol a 98,64% helyett a részhalmaz könnyebb – egyértelműbb – értelmezése kedvéért 100%-ot alkalmaztam, miáltal ez a részhalmaz valamivel nagyobb osztályközzel jött létre a többinél. Mivel a határként megjelölt értékeket egy elem sem érte el, azokat mindkét szomszédos részhalmaz esetében feltüntethettem. (Például 68,64–78,64% és 78,64–88,64%, nem pedig 68,64–78,63% és 78,64–88,64%.) Kivételt ebben a tekintetben a 100% képez, amely több elem esetében konkrét érték, azaz több birtokos volt, akire a két kivetés pontosan ugyanannyit rőtt. Mivel ezek esetében az alsó osztályköz amúgy is nagyobb a többinél, ezeket a felsőhöz soroltam, a 100–110%-ba.

akkor ez nem lehet csupán horizontálisan, hanem legalább részben vertikálisan szerveződő csoport. Bizonyos egyházi tulajdonosok, arisztokraták és köznemessék preferenciális elbánásban részesültek – más egyházi tulajdonosok, arisztokraták és köznemessék rovására.

A 3. táblázatban viszont egymás mellé került a vaskai Szent Márton apátság és Zajgár György azon az alapon, hogy az áprilisi kivetés a novemberi 156,39, illetve 154,26%-a volt, miközben ez az apátság esetében 4,68 forint, míg Zajgár György esetében 30,25 forint többletköltséget takart. A másik végletet tekintve Gaál Gábor 41,68%-a 114,71 forintot, míg Mércy Ferenc özvegyének 58,39%-a csupán 5,70 forintot jelentett. Érdemes tehát azt is megvizsgálni, hogy kinél mekkora abszolút nyeresége származott a kivetés módosításából. Lássuk a 4. táblázatot!³⁸

Ennek elemzésekor abból kell kiindulnunk, hogy a nagyobb birtok esetében a kivetés átlagos mértékű módosítása is nagyobb könnyítést jelentett abszolút összegben. Míg az arisztokraták közt találunk mindenféle nagyságú összeggel kedvezményezettet, az egyházi birtokosok világosan a két póluson tömörültek: vagy rontotta helyzetüket a kivetés módosítása, vagy komoly kedvezményekhez jutottak abszolút számban kifejezve. Természetesnek tűnik, hogy a kisebb vagyonú köznemesség az 5 forintos pozícióromlás és a 11 forintos javulás közti sávban tömörül, s magyarázatot inkább az ezen az intervallumon kívül eső birtokosok esete igényel. Ami viszont a legnagyobb birtokú köznemesséket illeti, szembeötlő, hogy mindössze három személy, Hunyady István, Jankovics István és Gaál Gábor összesen közel 300 forintnyi kedvezményben részesült, jóval többen, mint a kilenc arisztokrata birtokos együtt. (Ezen a ponton ismételtelen meg kell jegyezni, hogy a forrás hiányosságai miatt ez az elemzés nem tér ki Esterházy hercegre és két Batthyányi grófra. Nem fér kétség ahhoz, hogy ha róluk is rendelkezésre állnának az adatok, akkor ez az állítás már nem volna érvényes. A következtetés viszont, e három köznemesség birtokos különösen kedvezményezett volta, akkor sem lehetne kétséges.) De a számokból általában véve is a *bene possessionati* tagjainak figyelemre méltó helyzete tűnik elő. Azonban nem mindenki járt jól. Inkey János helyzete például átlagos kezelés esetén 24,72 forinttal javult volna, ehelyett 41,35 forinttal többet róttak ki rá a kivetés módosításakor.

Érdekes a köznemessék közt két „nagyságos úr” kezelését egymás mellé állítani. Festetics Kristóf királyi tanácsos hatalmas birtokai után járó, 600 forint feletti összegű kivetéséből a módosítás mindössze öt és fél forintot vett le, azaz gyakorlatilag változatlanul hagyta. Ha úgy csökkentették volna hozzájárulását, mint az átlagos birtokosét, akkor ennél jó 90 forinttal kevesebbet tartozott volna fizetni. Niczky György viszont jóval kisebb somogyi birtokai után közel 30 forintnyi könnyítést élvezhetett a módosításnak köszönhetően. Ha átlagos elbánásban részesült volna, akkor csupán nagyjából harmadekkora könnyítést kapott volna. Festetics tehát éppúgy hátrányos helyzetben volt, mint Inkey. A *bene possessionati* érezhetően polarizálódott a kivetés módosítása következtében.

Érdemes végül ötvözni az előző két táblázatban alkalmazott megközelítéseket. Relatív komoly kedvezmények kis vagyonú birtokosok esetén csekély abszolút csökkentést képviseltek, míg a nagybirtokosok esetében komoly tehercsökkenést eredményezett a terhek kismértékű, akár az átlagost el sem érő szintű mérséklése is. Az igazi tendenciózusságot a két dolog egybeesése kellett hogy jelentse, ha egyáltalán szó volt ilyenről. Mindennek a fordítottját is elmondhatjuk: jelentést annak érdemes tulajdonítanunk, ha valaki a többi birtokos közt úgy került hátrányos helyzetbe, hogy ez egyúttal tényleges többletterhet is jelentett számára. Jelentékeny és kiemelkedő csökkentést (ami az eredeti terhet több, mint 41,36 százalékkal, az átlagnál több, mint 25 százalékkal mérsékelte), s amely egyúttal komoly, 20 forint feletti tchermérséklést jelentett volna, csak kevés birtokosnak hozott a módosítás. Még keve-

³⁸ Ez a táblázat nem egyenlő osztályközökkel készült, hanem azzal a szándékkal, hogy mindegyik részalmazba hozzávetőlegesen ugyanannyi elem kerüljön.

sebben vannak azok, akik a két táblázat mindegyikében a legkedvezőtlenebb helyzetet képviselő szélső rovatba kerültek. Ezt mutatja az 5. táblázat.

Mivel az átlagos birtokos terheit 83,54%-ra csökkentették, a táblázat két oldalán a számok aszimmetriát mutatnak: a leginkább preferált birtokosok mind relatíve, mind pedig abszolút számban többet profitáltak a kivetés módosításából, mint amennyit a leginkább hátrányos helyzetű birtokosok veszítettek. Őket viszont már azáltal veszteség érte, hogy a rájuk kivetett összeget nem csökkentették az átlagos mértékben.

Úgy esett, hogy az 5. táblázat mindkét oldalán hat birtokos kapott helyet. Még meglepőbb, hogy köztük két-két egyházi birtokos is akad. Arisztokrata viszont csak egy van a leginkább preferáltak közt, és nem is a legnagyobb vagyonúak közül. Ez azt jelenti – ha feltételezésünket követjük, miszerint a módosítás, legalábbis részben, a hatalmon lévők érdekeit követte –, hogy a vármegye vezetése nem szándékozott újat húzni az arisztokráciával (bár Melcer bárótól például láthatóan nem féltek), de nem is preferálták őket kiemelkedően – még a főispánt sem. A köznemesek, s – a kiválasztás módja miatt természetesen – közülük is a jómódúak dominálnak mindkét póluson: a két leginkább preferált és a két leghátrányosabb helyzetű egyaránt jómódú birtokos köznemes. A továbbiakban rájuk, valamint Niczky Györgyre és báró Majthényira szeretnénk visszatérni.³⁹

Egyszer magukban, egyszer pedig Majthényi báróval közösen szerepelnek a „Lengyel urak” a birtokosok közt, és az összevetés lehetőséget ad arra, hogy kontrolláljuk egy megfigyelésünket, mely szerint Majthényi báró, egyedül az arisztokraták közül, különös kedvezésben részesült a módosítók részéről. Ha a Lengyelek magukban birtokolt jószágait nézzük, a módosítás csökkentette ugyan az ezekre eső terhet, de az átlagosnál kisebb mértékben: 9,15%-kal, ami forintban kifejezve 11,48 forintnyi csökkentést jelentett. A Majthényi báróval közösen birtokolt jószág ehhez képest mindenképpen jobban járt a módosítással: terhének 13,98%-os mérséklése révén 20 forintot és 48 dénárt takaríthatott meg. El kell viszont ismernem, hogy ez még mindig csak valószínűsíti a feltételezéseinket, de nem bizonyítja, hiszen sokféle egyéb ok is elképzelhető a módosítás mögött, melyeket további adatok híján nem zárhattunk ki.

Az özvegyeket az átlagosnál kedvezőbben érintette a kivetés módosítása. Ugyancsak érdekes módon nem mondható el az árvákról. Az összeírásban szereplő három özvegy felét sem fizette az eredetileg kirótt összegnek. A vármegyének azonban ez a jótékonyság nem került sokba, azt kamatosul behajtotta Inkey Jánoson vagy Zajgár Györgyön, s ennek az összegnek több mint négyszeresét juttatták egyedül gyulai Gaál Gábornak a kivetés módosításakor. Az árvák közül Bakó Farkas örökösai kiemelkedő kedvezésben részesültek: az eredeti összeg alig több, mint harmadát rótták ki rájuk, ugyanakkor a Keczer- és a Szily-örökösöknek a módosítás az átlagnál is kevésbé csökkentette a terheit: csak 6 dénárral, illetve szűk 2 forinttal. Azaz árvának lenni önmagában nem volt elegendő a lényegesen kedvező módosításhoz, Bakó Farkas árváit feltételezhetően nemcsak árva voltak tette erre érdemessé.

A reformkori Tolna politikai életéről azt állapítja meg Glósz József, hogy – noha a pártok közt kétségtől kiül érdekülönbség is fennállt –, az „két baráti és rokoni szállakkal összekapcsolódó klán ... háborúskodása volt egymás ellen.”⁴⁰ Nem zárható ki, hogy hasonló motívumokat lehetne kimutatni magyarázatában is. Inkey János királyi tanácsosként szerepel 1735-ben a vármegyei *protocollum*-ban, mégpedig úgy tűnik, hogy a Batthyány ház *procurator*-aként tesz közzé egy eltiltást az ő nevükben. Ebben sok birtok feltehetően vitatott határáról, haszonvételeitől tiltanak el egyes somogyi és baranyai településeket, illetve birtoko-

³⁹ Az egyházi szervezetek szempontunkból nem elsődlegesek, a berzencei uradalom tulajdonosai többen voltak, köztük megoszlott a teher, illetve sajnos Bogay Juditról nem sikerült semmi közelebbit megtudnom, ami helyzetét magyarázhatta volna.

⁴⁰ Glósz József: Tolna megye középbirtokos nemességének anyagi viszonyai a 19. század első felében. (= A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve, 16.) Szekszárd, 1991. 124.

sokat. Köztük van a „hercegi ház”, azaz az Esterházyak, Tallián József, Schott Gergely, Vrancsics „úr”, valamint Tuterspergh kamarai tisztartó és bérlője.⁴¹

Ebből a rövid névsorból a módosított kivetésben Vrancsics János szerepel ugyan, de mivel az eredeti kivetésből neve hiányzik, módosításról, annak esetleges tendenciózusságáról nem beszélhetünk, miként a kamara esetében sem. Schott Gergely viszont azok közt szerepel, akiknél a végleg kivetett teher csökkenése az átlagnál jóval nagyobb, Tallián József és az Esterházy uradalmat képviselő Gaál Gábor pedig az utolsó táblázatban Inkey Jánossal szemben vannak feltüntetve azok közt, akik a módosítás legnyilvánvalóbb kedvezményezettjei voltak. Ennek a megjelenített szembenállásnak az említett *inhibitio* nem adhatja az okát, de láttathatja, hogy mögötte valós ellentétek fejződtek ki, s valószínűsítheti, hogy a kivetés módosításának elemzése a többi ponton is Somogy vármegye birtokosságának valós struktúráldását, s nem csupán véletlenszerű elrendeződését tárta fel. Úgy tűnik, hogy az Inkeyvel feltehetően némiképp konfliktusos viszonyban lévő birtokosok az 1743. évi módosítás alkalmával erősen kedvezményezett helyzetben voltak, szemben vele, aki a másik pólusra került. Mindezek alapján természetesen nem tudom biztosan állítani, csupán felmerül a gondolat, hogy a két nagybirtok köré szerveződő társadalmi csoport ellentéte egyike lehetett a Somogy vármegye *bene possessionatus* társadalmát megosztó tényezőknek.⁴²

A kedvezményezett oldalán találkoztunk Tallián Józseffel és Niczky Györggyel. Tallián József 1727. május 3-án még hivatalt nem viselőként van feltüntetve a tisztújítás jegyzőkönyvében, de 1736. szeptember 5-én már táblabíró és alispánjelölt volt Jankovich István, Guary Gábor és Somssich Antal volt főjegyző mellett. A tisztségre ez utóbbit választották meg. Szintén sikertelenül szerepelt Tallián az 1748. november 12-i tisztújító széken, mikor is nem ő vagy Lengyel Gáspár, hanem Nagy János másodalispán első alispánná választására került sor.⁴³

Niczky György viszont szorgalmas hivatalviselő volt, nem is egy, hanem két megye vezető tisztviselője.⁴⁴ 1716-tól 1732-ig viselte Somogy főjegyzőségét, miközben Zala megye alispánja is volt. Mint ilyen szerepelt az 1732. május 26-i somogyi tisztújításon alispánjelöltként, de nem őt vagy Zajgár Györgyöt, hanem Festetics Kristófot választották meg. 1719-ben Somogy *concursum* követő volt Sárközy János *perceptor* mellett. 1732-ben táblabíróvá választották, és 1748. november 12-én már királyi tanácsosként jelent meg a tisztújításon.⁴⁵

A másik oldalon, a kivetés módosításának vesztesei közt Inkey János Niczky elődje volt a zalai alispán székében. Somognak már 1715-ben táblabírája volt, és 1727. május 3-án a tisztújítás jegyzőkönyve szerint zalai első alispánja mellett a somogyi másodalispán tiszteit is betöltötte. Ekkor első helyen jelölte őt gróf Nádasdy Tamás főispán alispánnak, de

⁴¹ P 1732–1736 5.

⁴² Vö. Ódor Imre megállapításával, mely szerint a 18. század eleji Baranya tisztújításai a pécsi püspök, a Batthyányak és az Esterházyak összecsapásai voltak. (Ódor Imre: Nemesi társadalom és inszurrekció a török hódoltság utáni Baranyában. Kandidátusi disszertáció. Kézirat, 1992. 74–75. (a továbbiakban: Ódor)) Most sajnálhatjuk igazán, hogy a pannonhalmi tized kivetésének 1743. évi módosítása alkalmával sem az Esterházy, sem a Batthyány családról nem maradt ránk értékelhető adat. (Bár okkal rételezhető fel, hogy magát a két Batthyány gróft nem sújtották volna úgy a kivetés módosításakor a somogyi köznemesség uralmon lévő csoportjának tagjai, mint velük egy társadalmi szinten élő képviselőjüket.)

⁴³ P 1724–1731 4. 554., P 1736–1741 6. 1., 4., P 1748–1752 10. 13–14.

⁴⁴ A hódoltság idején Somogyot Zalával egyesítették, és a két megye közt igen erősek voltak az összefonódások a 18. században, különösen annak első évtizedeiben. Somogy vármegye önállóságát hivatalosan csak az 1715. évi 86. törvénycikk állította helyre.

⁴⁵ P 1717–1722 3. 354–355./349–350. (régij/új oldalszám), P 1724–1731 4. 554., P 1732–1736 5. 3., 6–7., P 1748–1752 10. 13., Nagy Lajos: Levéltári kis tükrök. Kézirat. Kaposvár, 1870. 723–724. (A Somogy megyei Levéltárban, a továbbiakban: Nagy)

Niczkyhez hasonlóan kudarcot vallott, mivel Festetics Kristófot választották meg. Az 1736. szeptember 5-i tisztújításon királyi tanácsosként és táblabíróként jelent meg.⁴⁶

Zajgár György esetében a kivetés módosítóinak rosszindulata szinte tetten érhető. Már az is kivételes eljárás volt részükről, hogy Dombóra, mely után eredetileg 5,75 forintot kértek, 6 forintot róttak ki, de Zákány felének terhét 50 forint helyett 80-ra emelni példátlan eljárás volt.⁴⁷ Vajon találunk-e valamit pályafutásában, ami indokolja mindezt?

Nem volt régi somogyi család tagja. Kastélyosdombót vette meg a zálogbirtokos Borbély Györgytől, és sikerült az eredeti birtokos Pottyodi családdal szemben 1740-ben adománylevelet szereznie rá.⁴⁸ Ez azonban még nem helyezte őt kívül a „jó társaságon”, hisz a későbbi vezető családok nagy része szintén csak a század első évtizedeiben érkezett. Zajgár György egyike volt az 1727. május 3-án alispánnak jelölt négy nemesnek, azonban visszalépett a jelöltségtől. Az 1732. május 26-i tisztújításon táblabírói minőségben volt jelen, amikor ismét alispánjelöltként szerepelt Niczky György, Jankovich István és Festetics Kristóf társaságában, de alulmaradt az utóbbival szemben.⁴⁹ A vármegye közéletétől talán némiképp (de semmi esetre sem teljesen) visszahúzódónak sejteti őt ez a pár adat, de nem látszik indokolni az 1743. évi kivetés módosítóinak ellenszenvét.

Érdekes adalék a fentiekhez az az 1734. évi, azaz az imént tárgyalt esetnél nyolc-kilenc évvel korábbi epizód, melyre a *protocollum* egy bejegyzése világít rá.⁵⁰ Megkapván a vármegyére eső kivetést az 1735. évi rendkívüli *subsidiumból*, amely 8324 forint 51 és fél krajcár-ra rúgott, Somogy nemesi közgyűlése aziránti szándékát fejezte ki, hogy ne nehezédjék az egész teher „a szegény adózó nép” nyakába, s Jankovich István főadószedőhöz fordult, aki közölte a *congregatióval*, hogy tíz földesúr kötelezvényei után a megye egy év leforgása alatt 4000 forint kamatot vár. A megye nemességének egy csoportja tehát 67–80 000 forintos⁵¹ hatalmas kölcsönt használt a vármegye pénzből. Távolról sem érdektelen, hogy mely csoportot részcsejtette a vármegye ilyen mértékű kedvezményben.

Okkal feltételezhetjük, hogy a legnagyobb tíz adós vagy nagyjából ők vannak a listán, hiszen komoly összeget kellett előteremtenie a vármegyének, s nem lett volna értelme a kis halakat – ha voltak egyáltalán kis adósai a vármegyének – tucatjával elősorolni. A felsoroltaknak külön terhet nem jelentett a szereplés ebben a névsorban, kamatot mindenképpen kellett fizetniük, ezért nem lett volna értelme eltitkolni egyes adósokat. A tíz nagy adós, akiknek a vármegye komoly kölcsönöket nyújtott, a következők voltak: Festetics Kristóf alispán, Grasso Villibald, báró Majthényi György, Gaál Gábor, Török András, Guary Gábor, Lengyel Gáspár, Bakó Farkas, Nagy János és Póka Miklós.

A listán csupa köznemes szerepel Majthényi György kivételével, akinek a *bene possessio-natus* köznemesi „társasághoz” tartozását már előző vizsgálatunk is sejtette, Grasso Villibald pedig tihanyi apát volt.⁵² Minden eset háttérét ismernünk kellene ahhoz, hogy mindegyikről véleményt formálhassunk, ennek híján viszont ragaszkodnunk kell ahhoz az elvhez, hogy csak a nyilvánvaló esetekből vagy több eset átlagából vonjunk le következtetéseket. Az alispán jelenléte például igen nagy valószínűséggel azt jelenti, hogy a megyei adminisztráció kezé is „maga felé hajlott”, s vezetője kihasználhatta helyzetét, hogy közel volt a húsos-

⁴⁶ P 1658–1726 2. 330–334./333–337. (régí/új oldalszámozás), P 1724–1731 4. 1., 554., 568., P 1736–1741 6. 1.

⁴⁷ Sajnos a falu másik fele egyszerűen nem lelhető fel az 1743. évi kivetésben.

⁴⁸ Baranyai 598.

⁴⁹ P 1724–1731 4. 568., P 1732–1736 5. 1., 3.

⁵⁰ P 1732–1736 5. 905–906.

⁵¹ A korszak 5, illetve 6%-os kamatlábával számolva, ehhez lásd Tóth 35.

⁵² Kétszer is ilyen minőségben jelent meg a somogyi tisztújításon. (P 1732–1736 5. 1., P 1736–1741 6. 1.)

fazékhoz.⁵³ Gaál Gábor régi ismerősünk mint a vármegye egyik potentátja, s a névsor szinte minden egyes tagja ismert *bene possessionatus* család sarja.

Guary Gábor régi család sarja volt, de pályafutását inkább kevesebb, mint több siker kísérte. 1724. július 17-én és 1727. május 3-án a szigeti főszolgabíró hivatalára jelölték, de nem választották meg, miként az 1732. május 26-i tisztújításon sem, amikor a kaposvári járásban volt főszolgabíró-jelölt. Ez alkalommal Nagy Jánosnak hívták sikeres ellenfelét. Az 1736. szeptember 5-i tisztújításon főadószedőként és táblabíróként jelent meg. Ő volt a második alispánjelölt Jankovich István után, Somssich Antal volt főjegyző, valamint Tallián József előtt. Mint láttuk, Somssich megválasztására került sor.⁵⁴ Kudarcai dacára komoly összegű kölcsönre azért érdemesnek tartották sikeresebb vetélytársai.

Lengyel Gáspár apját a Somlyay-Fajszy örökség hozta Somogyba.⁵⁵ Ő maga 1732-ben lett táblabíró, és az 1746. augusztus 16–17-i tisztújításon Nagy János főjegyző mellett a hivatalban lévő és abban meg is újított Somssich Antal alispán egyik ellenjelöltje volt. Két évvel később az ismételt tisztújító széken Lengyel Gáspár ismét alispánjelöltként szerepelt, mint Tallián József is, de az első helyen jelölt Nagy János másodalispánt választották meg. Vele együtt volt 1751-ben országgyűlési követ.⁵⁶ Ugyan nem töltött be vezető hivatalt, mégis a megye elitjébe számított, és ezt jelezte a kölcsön is.

Többször felbukkant már Nagy János neve. Az 1732. május 26-i tisztújításon választották többek közt Guary Gábor ellenében főszolgabíróvá a kaposvári járásban. Négy évre rá ugyanerre a hivatalra jelöltek közt szerepel Póka Miklós és Tallián János mellett. Ez utóbbit választották a hivatalra, valószínűleg azért, mert Nagy János Somssich Antal helyére, a főjegyzői hivatalba került. Mint ilyen az 1746. augusztus 16–17-i tisztújításon a hivatalban lévő és az ebben meg is hosszabbított Somssich Antal után második helyen alispánjelölt volt. Két évvel később felért pályája csúcsára: helyettes alispánként jelent meg a tisztújításon, első helyen jelölte az első alispáni hivatalra gróf Battyány Ádám adminisztrátor, és meg is választották. A sikertelen jelöltek közt találjuk Tallián József és Lengyel Gáspár táblabírokat, az utóbbival, mint láttuk, Nagy a diétára is eljutott.⁵⁷

Póka Miklós csete viszont külön vizsgálatot érdemelne. A kivetés módosításakor teljesen átlagos helyzetben lévő kisbirtokosként látjuk viszont, s magyarázatot igényel, hogy miként csúszott le annyira nyolc- kilenc év alatt. Hacsak ez a kölcsön éppen nem egy hajdan neves családnak a lecsúszása ellen adott egyik (eredménytelen) segítség volt, jótékonyági tett. Póka Miklós hivatali pályafutása még Guary Gáborénál is kevésbé volt sikeres. 1727. május 3-án főszolgabíró-jelöltként lépett fel a kanizsai járásban, egyik ellenfele Bakó Farkas volt, de Descó Ádámot választották meg. Öt év múlva mindketten újra alul maradtak Descóval szemben. Póka az 1736. szeptember 5-i tisztújításon második helyen lett főszolgabíró-jelölt a kaposvári járásban. Nagy János addigi főszolgabíró volt az első, de ő most főjegyző lett. Főszolgabíróvá mégsem Pókát, hanem Tallián Jánost választották. Tíz évvel később sem járt sikerrel, amikor táblabíróként jelölték ugyanebben a járásban főszolgabírónak, mivel a hiva-

⁵³ Az 1743. évi kivetés módosításának iratán – mint említettem – Somssich Antal alispán esetében sok tétel ár volt javítva, miközben a legelső összeget áthúzták, de nem írtak semmit a helyére. Én adtam össze a számoszlopot. Könnyen lehet, hogy az első kivetés rekonstrukciója nem sikerült. Továbbá a novemberi kivetésben szerepel az alispán Vrichárd Ferenczel együtt Simonfa birtokosaként, melyre 18,70 forintot vetettek ki. Ez nem szerepel a végleges kivetésben. Mindezeket egybevéve lehet, hogy az alispán 1743-ban is komoly kedvezésben részesült, csak ezt nem tudtam felírni.

⁵⁴ P 1724–1731 4. 1., 4., 569., P 1732–1736 5. 3., P 1736–1741 6. 1., 4.

⁵⁵ Baranyai 622.

⁵⁶ P 1732–1736 5. 8., P 1736–1741 6. 1., P 1744–1746 8. 1103–1109., P 1748–1752 10. 13–14., Nagy 730., Baranyai 622.

⁵⁷ P 1732–1736 5. 3., P 1736–1741 6. 1., 5–6., 8., P 1744–1746 8. 1103–1109., P 1748–1752 10. 13–14., Nagy 730.

talban lévő Vlassich Jánost erősitették meg tisztségében.⁵⁸ Táblabírósága, mely ezekben az évtizedekben még komoly rangot jelentett, mégis azt jelezte, hogy a megyét kormányzó kör tagjának tekintette. Főszolgabírói jelölési talán jobban jelzik családjá, származása presztízsét, az ő státuszát, mint a konkrét hivatalviselés, mert ott már az ő személyes kvalitásai (hibái), illetve a vetélytársak tulajdonságai lehettek döntőek.

Festetics Kristóf nevével is már többször találkoztunk. Ő a nagybirtok-szerző és családját az arisztokrácia szintjére emelő köznemcesek csoportjába tartozott. Nem véletlen, hogy egyike azon kevés köznemcesnek, kik a 18. században hitbizományt alapítottak. Jogászai tudása mellett minden bizonnyal vagyona is szerepet játszott abban, hogy – noha a megye közéletében korábban is részt vett – első megyei hivatala rögtön a legmagasabb volt: 1727-ben az első helyen jelölt Inkey János és a visszalépő Zajgár György előtt alispánnak választották, majd az 1732. május 26-i tisztújításon meg is hosszabbították megbízatását egy második időszakra Niczky György és Zajgár György ellenében. Négy évvel később kilencévi szolgálat után királyi tanácsosként búcsúzott el, mivel helytartótanácsossá nevezték ki. 1769-ben hétszemély-nökként halt meg, kapcsolata a vármegyével csak halálával szakadt meg.⁵⁹

A kivetés módosításakor keletkezett adatok alapján azt állapíthatjuk meg, hogy Festetics Kristóf 1743-ra már nem tartozott a kivételezettek közé.⁶⁰ Esetében mindkét irányban jelentős változtatások történtek, de végül alig vettek le valamit a rá kivetett összegből. A legkézenfekvőbb magyarázat erre az, hogy időközben elvesztette alispáni tisztségét, és így visszamenőlegesen megerősítést nyer az a feltételezésünk, hogy a megye kedvezményt jelentő kölcsönéhez hivatala révén juthatott. Nyomás okunk van tehát azt hinni, hogy az 1734. évi forrás elemzése is jó információt szolgáltat nekünk arról, hogy mely csoport dominált Somogy megyében ebben az időszakban.

Majthényi György és Gaál Gábor pozíciója a vármegye domináns csoportjában Festeticsnél szilárdabb lábon kellett hogy álljon, hiszen ők 1743-ban is a leginkább kedvezményezették szűk csoportjába kerültek. Gaál Gábor esetében a magyarázatot erre az Esterházy hercegi uradalom vezetése jelentette. Sokkal komolyabb erőforrások felett rendelkezett, mint közben összegyűjtött – szintén nem elhanyagolható – saját javai. Az Esterházy hercegi ház és uradalom teljhatalmú képviselőjeként volt jelen a közgyűléseken, 1731–32-ben viszont főadószerzői tisztséget viselt.⁶¹ Táblabíróságot kapott, és „nyugalomba vonulása” után már csak ekként jelent meg az 1748. november 12-i tisztújításon. Ekkor az Esterházy-ház tisztartójaként már Domján Ferenc volt jelen.⁶²

Báró Majthényi György volt Madarász László alispán mellett az 1721. október 25-re Pozsonyba összehívott *concursus*on a vármegye egyik követe. 1724-től 1732-ig mindvégig részt vett a tisztújításokon, és ezeken kívül is aktív szerepet játszott a megye ügyeiben.⁶³ Mindenesetre a *bene possessionatival* egy társaságba tartozónak tűnik, különösen a kivetés módosításának és a vármegyei kölcsön tényének tükrében.

Bakó Farkas esetében fényes példáját találjuk annak, hogy jó úton jártunk, amikor tendenciózusságot tulajdonítottunk az 1743. évi kivetés módosításának. Fent azt kellett meg-

⁵⁸ P 1724–1731 4. 1., 569., P 1732–1736 5. 3., P 1736–1741 6. 1., 5–6., P 1744–1746 8. 1103.

⁵⁹ P 1724–1731 4. 1., 554., P 1732–1736 5. 3., P 1736–1741 6. 1–2., P 1744–1746 8. 1103., P 1748–1752 10. 13., Baranyai 615., Ember Győző: A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848. Budapest, 1940. 202. (a továbbiakban: Ember 1940.)

⁶⁰ Esetleg nem véletlen egybeesés, hogy éppen 1743-ban távozott Festetics a Helytartótanácsból. Ember 1940. 202.

⁶¹ Ekkor az Esterházy-uradalmat Nagy Gáspár képviselte.

⁶² P 1724–1731 4. 554., P 1732–1736 5. 1., 4., 211., P 1736–1741 6. 1., P 1744–1746 8. 1103., P 1748–1752 10. 13.

⁶³ P 1717–1722 3.488./485. (régí/új lapszámzás), P 1724–1731 4. 1., P 1732–1736 5. 1., 1144., P 1736–1741 6. 1.

állapítanunk, hogy Bakó Farkas árváinak kiemelkedően kedvezményezett helyzete nem magyarázható pusztán azzal, hogy a vármegye védte az árvákat. Az apjuk számára folyósított vármegyei kölcsön pedig azt mutatja, hogy ő tényleg a „belső körhöz”, a *bene possessionati* vezető csoportjához tartozhatott. Gyermekeit ezért részesítette szokatlanul nagy kedvezményben a vármegye 1743-ban.⁶⁴ Bakó Farkas 1727. május 3-án főszolgabíró-jelölt volt a kanizsai járásban, de nem őt és nem is Póka Miklóst választották meg, hanem az első helyen jelölt Deseő Ádámot. A következő tisztújításon mint a főadószedőt addig helyettesítő tisztviselő jelent meg, és ismét főszolgabíró-jelölt volt a kanizsai járásban Póka Miklós mellett, de ismét Deseő Ádámot választották meg. 1736-ban táblabíró volt, majd tíz évvel később egy utolsó kísérletet tett a kanizsai főszolgabírássággal, de ismét csak alulmaradt Deseő Ádámmal szemben.⁶⁵

Újra és újra ugyanazok a nevek bukkannak fel. Ha nemcsak a tisztviselőket vizsgáljuk, hanem a vezető tisztségekre jelöltek is, akkor ez a szélesebb kör meglepő állandóságot mutat. Egyes tagjai maguk nem vitték sokra, mégis táblabírássággal honorálták státuszukat, és esetleg a vármegye pénzével (legalábbis kölcsönével). Egy társaságról van szó. A hivatali rivalizálás nem bontotta őket látható pártokra. Inkey és Zajgár pályafutásuk alapján nem különülnek el a többiektől, akikkel együtt szerepelnek adatainkban. Ezért talán hátrányos kezelésük mögött inkább feltételezhethünk személyi tényezőket, mint pártharcokat vagy esetleg egy „Esterházy-párt kontra Batthyány-párt” ellentétet. De ha ez utóbbiak mégis léteztek, hisz láttuk, hogy vannak források, melyeket ezek feltételezésével lehet a legkönnyebben értelmezni, úgy azt mondhatjuk, hogy a somogyi *bene possessionati* csoportjának aktuális megosztottsága feltehetően nem volt olyan fontos, mint a csoport általában érvényesülő kohéziója.

Az arisztokráciáról azt látjuk – a rendelkezésre álló források alapján –, hogy nincs a színen, és ezért nem számít igazán.⁶⁶ Gróf Patáchich Sándor főispán kezelése azt mutatja, hogy a köznemesei vezetők jelentős mértékben függetlenek voltak tőle, nélküle intézték a dolgokat, és még kedvét sem igen akarták keresni. Miképpen érvényesült akkor az arisztokrata *latifundiumok* hatása a megye társadalmi és politikai életében? Szinte lehetetlen, hogy az legyen a válasz, hogy schogyan sem.

Az 1743. évi, a pannonthalmi tizeddel kapcsolatos kivetés módosítása alkalmával a kedvezményezettek közt gyulai Gaál Gábort találtuk toronymagasan az első helyen. Szerepel az 1734-ben nagy kölcsönben részesülők közt is. Az övéhez hasonló eset a nagy összegű kölcsönrel kedvezményezett Török Andrásé, aki a veszprémi püspökség képviselője volt, és Somogy táblabírájává is kinevezték.⁶⁷ Mindketten a legnagyobb uradalmak egyikének képviselői voltak a megyében.

A birtokos köznemesség 18. századi önállósulásának egy sajátos útját, a nagybirtok helyi képviselőt, majd erőforrásainak részbeni eltérítését, saját célra fordítását példazza a gyulai Gaál család esete. A somogyi ágat alapító Gábor (1690–1754) végrendelete szerint szüleitől 200 forintot sem érő jószágot örökölt csupán, de herceg Esterházy Pál dunántúli jószágainak

⁶⁴ Úgy vélem, a *bene possessionati* vármegyét vezető csoportja részéről megnyilvánult bizonyos csoportszolidaritás, mely elcséges oka ennek a megkülönböztetett figyelemnek, s nem kell az árvák rokonainak nyomásgyakorlására gondolnunk (melyet természetesen nem tudok kizárni). Ez a vélemény alsószilvágyi Gaál László, a nyolcvanas–kilencvenes évek első alispánja árváinak ügye kapcsán erősödött meg bennem. Ő Vasból érkezett a megyébe, így árváinak apai rokonai nem éltek a megyében, akik a megye fellépését kikövetelhetnék volna a botrányos életmódot folytató és az árvák örökségét veszélyeztető anyjukkal szemben. A vármegye mégis vádat emelt az ügyben. (Somogy megyei Levéltár IV. 10. s (= Somogy vármegye törvényszékének (sedria) iratai.) *Processus varii, Processus varii* 1781–1806, Tallián Mária perc.) Úgy látom, hogy miként az alispán árvaival szemben, Bakó Farkas árvái iránt is megnyilvánult a vezető csoport szolidaritása.

⁶⁵ P 1724–1731 4. 569., P 1732–1736 5. 1., 3., P 1736–1741 6. 1., P 1744–1746 8. 1103.

⁶⁶ Festerics Kristóf hétszemélynökkel is ez lehetett a helyzet.

⁶⁷ P 1736–1741 6. 1., 6.

intézőjeként komoly jelentőségre tett szert, három vármegyének lett táblabírája, és lerakta a családi hatalom alapjait mind a vagyon, mind a befolyás tekintetében. (Egy adománylevél tanúsága szerint Padányi Bíró Márton püspöknek is teljhatalmú megbízottja volt.⁶⁸) A családban a következő nemzedékben már két másodalispánt találunk,⁶⁹ és ettől kezdve jelenlétük Somogy vármegye elitjében majd 200 évig szinte megszakítatlan folyamatoságot mutat.⁷⁰

Általában véve is fontos szerepet játszottak a megyében az uradalmak képviselői, különösen a század első évtizedeiben. 1711. július 3-án úgy határozott Somogy kisgyűlése, hogy sem az alispán, sem a szolgabírák nem vehetnek ki többé adót a jószágigazgatók nélkül, akik rossz néven vették, hogy „némely idők óta” a vármegyei tisztviselők uradalmak jobbágyaira illetéktelen adót vetnek ki.⁷¹

Nemcsak a gyulai Gaál család felemelkedése kapcsolódik egy nagybirtok képviselőéhez.⁷² A Dél-Dunántúl többi megyéjében is tapasztalunk hasonlókat. Zala több vezető tisztségviselője kezdte pályafutását egy nagybirtokon.⁷³ A 18. századi Baranyában az uradalmi tisztviselők komoly birtokszerzők voltak. Egyes családok, mint a Hölding, a Friebsz és a Hegyi, a megye vezető családjai körébe emelkedtek.⁷⁴ Tolnában 1728-ban az országgyűlési követek utasításainak kidolgozására választott bizottságba Gaál Gábor, az Esterházy-uradalom „inspektora”, két uradalmi provizor és egy főszolgabíró került. 1764. április 9-én ugyancsen, többségében megyei tisztviselőkből és táblabírákból álló bizottság munkájában – miként a határozat megjegyezte – az uradalmak ügyészei is részt vehettek.⁷⁵ Az uradalom fontossága mellett itt azt látjuk, hogy azt már az ügyészek képviselik, és nem a tisztartók.

Az uradalmak képviselői a századelő bizonytalanabb viszonyai közt feltehetőleg könnyebben találtak módot saját érdekeik érvényesítésére. Mindenesetre Somogyban a jómódú birtokos köznemességbe történő beemelkedésnek ez az útja egy idő után lezárult. A tisztartók, számvevők, kasznárok és ispánok 1767. évi megyei összeírásában található 121 főből egyetlen sem akadt, aki olyan családot alapított volna, mely azután bekerült a vármegyei elitbe.⁷⁶ Ez azonban nem teljesen igaz az uradalmi ügyészekre, a nagybirtokot képviselő fis-

⁶⁸ Magyar Országos Levéltár P290 (= Kisebbségi családi és személyi fondok, a gyulai Gaál család levéltára) 3–4. és 6. Csomó. (a továbbiakban: MOL P290) Lásd továbbá például: P 1732–1736 5. 1494. (Gyulai Gaál Gábor Esterházy herceg megbízólevelével lép fel Somogyban.)

⁶⁹ A Gyulai Gaál család büsszű-batái ágának története. Kéziratredék szerző feltűntetése nélkül. Özv. Gaál Gyuláné Vasdényei Mária és Jankovich Miklós letétje az O. L. Gyulai Gaál család levéltárában való megőrzése céljából. 1968. dec. 16. MOL P290 6. csomó. 603., 623.

⁷⁰ Baranyai 616.

⁷¹ Kanyar József: Somogy megye közgyűlése a hódoltság idején és a felszabadító háborúk utáni első évtizedekben (1658–1718). Somogy megye Múltjából. Levéltári évkönyv, 17. 1986. 91.

⁷² Sigray Károly főispán 1790. szeptember 29-én Budán kelt és Gaál László alispánhoz címzett levele a megye lemondott főjegyzőjét mint „praeffectus Hegedüs Ferentz ur”-t említi. (Somogy megyei Levéltár XIV. (= Személyek iratai) Gaál László alispán iratai, a továbbiakban: Gaál) Figyelemre méltó összefüggést jelentett, ha valóban ugyanaz a személy vezette a vármegye és egy uradalom apparátusát. Mindazonáltal Hegedüs Ferencről csak azt sikerült megtudnom, hogy 1786 óta viselte a főjegyzői hivatalát, és tisztségében 1790-ben Sigray is megerősítette (P 1790 77 8.) – uradalmi tiszt voltát sajnos más információval nem sikerült megerősítenem.

⁷³ Turbully Éva: Zala megye fontosabb közigazgatási feladatai a XVIII. század első évtizedeiben. I. rész. Zalai Gyűjtemény 21. Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból, 1984–1985. Zalaegerszeg, 1985. 36.

⁷⁴ Ódor 36–37., 74.

⁷⁵ Horváth Árpád: Tolna vármegye és a rendi országgyűlések (1712–1805). Tanulmányok Tolna megye Történetéből, 5. 1974. 102., 104. (a továbbiakban: Horváth)

⁷⁶ P 1766–1767 20. 525–530.

kálisokra.⁷⁷ Az 1760-ban vagy 1774-ben a nagybirtokot képviselő ügyvédek közt találunk ismert nemesi neveket is, de ezek már csak a kisebb vagyonú nemességnek pályát kínáló lehetőségek, s nem az elitbe való felkerülést megalapozó állások voltak.⁷⁸

Jóllehet csak pillanatfelvételszerűen, de láttuk, hogy a 18. század harmincas–negyvenes éveiben a megye elsősorban a jómódú birtokos köznemesség egy szélesebb csoportjának érdekeit szem előtt tartva működött. A nagybirtokos arisztokrácia nem látszik közvetlenül uralni Somogy vármegyét, erőforrásait a *hene possessionati* csoportjába beépülő helyi képviselői feltehetőleg magánérdekeik szolgálatába állították. Hogy a vármegye a helyi nemesi közösség független szerve volt-e, s nemcsak a jelen nem lévő nagybirtokos arisztokráciával, hanem a kormányzat képviselőjével, a főispánnal szemben is, és nem állt-e annak hathatós ellenőrzése alatt, a vármegye politikai életének közvetlen irányítását, illetve befolyásolását feltáró források elemzése révén kísérlem meg felvázolni. Előbb általában a 18. századi tisztújításokat vizsgálom, majd részletesebben az 1790–91. év egyes eseményeit.

Sigray főispán és Somogy „némely főbb uri rendei”

Amikor azt olvassuk, hogy a nemesség politikai szocializációjának színteréül alapvetően a megyegyűlések szolgáltak a kora újkorban⁷⁹, akkor a jómódú köznemesség elitjére és derék-hadára kell gondolnunk. Körükből került ki a vármegye vezetése,⁸⁰ és ők alkották a vármegyei tisztikart is, noha ez a két dolog nem minden esetben esett egybe. Hudi József hívta fel a figyelmet arra, hogy a vármegyei tisztikarban a közhiedelemmel ellentétben igen jelentős volt a kismesek szerepe: Veszprém megyében a 18. században a 11 magasabb végzettséget is igénylő hivatali betöltő 72 családból csak tíz volt középbirtokos, míg 48 *armalista* és *curialista*.⁸¹ Más lenne azonban a kép, ha a valódi hatalommal rendelkező tisztviselők szere-

⁷⁷ A nagybirtok képviselte esetleg a század közepén vált következetesebben ketté a kisebb hatalommal és presztízzsel járó tiszttartókra és nagyobb befolyású uradalmi ügyészekre, legalábbis ezt mutatja a somogyi közgyűlési részvétel.

⁷⁸ Nedeczky Mihály hercegségi ügyvéd, Gaál Antal veszprémi püspöki ügyvéd és Bosnyák János, br. Pongrácz János ügyvédje tartoztak az ismertebb nemesi családokhoz, valamint Armpruszter Kristóf, aki a veszprémi püspök jószágkormányzója volt (*universorum bonorum praefectus*), bár ő előbb szerepel a jelenléti névsorban az ügyvédeknel, s nem a tisztartók közt. (P 1759–1761 14. 620–621.) 1774-ben Vály János a herceg Esterházy és a gróf Batthyány család ügyvédje, Árvay László a gróf Nieczky, Siklós János báró Majthényi, Székér Benedek pedig gróf Széchenyi családé volt. (P 1774 30. 404.) Megvan az összes somogyi ügyvéd lajstroma 1770-ből is, azonban ők már nem mind nagybirtokot képviseltek. 22 megyebeli és négy más megyében lakó, de Somogyban működő ügyvédet sorolnak itt fel. A jól ismert köznemési családokhoz tartozik Boronkay József, Bakó Mihály, Záborszky László, Mércy József, Gaál Kristóf, Paiss Boldizsár és mások. (P 1770 23. 1786.) De ők nem nagybirtokosok voltak, s főleg nem emelték fel családjukat; úgy tűnik, hogy valamennyire már befutott – ha nem is az elit belső köréhez tartozó – családok egyes sarjai kerültek ezekre a pályákra.

⁷⁹ Lásd erről például Heckenast Gusztáv hozzászólását és Benda Kálmán egyetértő válaszát: Benda Kálmán: Az országgyűlések az újkori magyar fejlődésben. In: Benda Kálmán – Péter Katalin: Az országgyűlések a kora újkori magyar történelemben. (= Előadások a Történettudományi Intézetben, 6.) Budapest, 1987. 26–27., 29.

⁸⁰ Hasonlóan: Gárdonyi Albert: A vármegye és a város társadalma. In: Barokk és felvilágosodás. Szerkesztette Wellmann Imre. (= Magyar művelődéstörténet IV. kötet. Szerkesztette Domanovszky Sándor.) Budapest, 1941. 318. (a továbbiakban: Domanovszky)

⁸¹ Hudi József előadása „A köznemesség és értelmiség a XVIII. században” című 1990. november 23–24-i szécsényi konferencián: „Curialista nemesek Veszprém vármegye tisztikarában”. 12 család státusza bizonytalan volt, illetve ketten nemtelencsek voltak (ezek természetesen a jozefin évtizedben viselték hivatalukat). A vizsgálatba az alispánokat, másodalispánokat, jegyzőket, aljegyzőket, a számvevőket és helyetteseket, az ügyészeket és alügyészeket, levéltárosokat, orvosokat és földmérőket vonta be Hudi József, a főszolgabírák nem szerepelnek ebben a csoportban. Hasonló végeredményhez vezethet-

pelnének listáján. Az alispán (vagy alispánok) mellett ide sorolható a közigazgatási apparátust közvetlenül irányító főjegyző,⁸² a vármegye hatóságát a járásokban egy személyben képviselő főszolgabírák és rajtuk kívül esetleg a *generalis perceptor*. E tisztviselők visszavonulva általában a táblabírói karba kerültek be.

A szakirodalomból az derül ki, hogy így volt ez nemcsak Somogyban, hanem a 18. századi Dél-Dunántúl többi megyéjében is. Baranyában a vármegyei politika irányítása fokozatosan egy szűkebb csoport kezébe került. Tagjai Pécsen laktak, a hivatalokat teljesen megszállták, és egymással szoros házassági és keresztkomai viszonyban álltak.⁸³ Ugyanez volt a jellemző a század közepén Zalára és a sümegi nemesi társadalomra⁸⁴ vagy a nyolcvanas évek Tolnájára.⁸⁵ Nemcsak a vármegyei kisgyűlések, hanem a közgyűlések, sőt a tisztújítások résztvevőit is döntően a jómódú birtokos nemesség adta az uradalmak képviselői mellett. Rájuk nézve a szakirodalom általában alacsony számokat ad meg. Tolnában a 17–18. század fordulóján 11, illetve 21 résztvevője volt egy-egy közgyűlésnek, pedig az utóbbin tisztújítás történt. A kisgyűléseken feltehetően még kevesebben jelentek meg.⁸⁶ Mindencetre a Simontornyán építendő vármegyházába 1725-ben 20 lóra tervezték istállót. Az 1732. szeptember 15-i tisztújításon azután 22 szavazatot adtak le.⁸⁷ 1724. július 17-én a Somogy megyei alispánválasztáskor Madarász László hivatalban lévő alispán és jelölt társai visszavonultak az „ülcs asztaltól”⁸⁸ – vagyis még egy tisztújítás közönsége is elfért egy asztalnál. Ekkortájt Ódor Imre szerint 20 fő körüli közgyűlések jellemezték Baranyát. 1723-ban az alispánválasztáson összesen 19 szavazatot adtak le.⁸⁹ E megyék nemességének létszáma jelentősen eltérő volt, ezért figyelemre méltó a megyegyűlések szinte azonos látogatottsága.⁹⁰ Esetleg azt mondhatjuk, hogy mindenütt nagyjából a vármegye irányításához szükséges létszámban jelent meg a köznemesség a megyegyűléseken.

Somogy megye 18. századi közgyűlései résztvevőinek számát pontosan nem tudjuk, mert a jegyzőkönyvekben feltüntetett névsor mellett szinte mindig ott szerepel az „és még több nemes jelenlétében” formula. Ami a név szerint feltüntetetteket illeti, 1765. szeptember 2-a és 1767. április 6-a közt, tehát másfél év alatt 11 közgyűlést és öt kisgyűlést tartottak. Átlagban a közgyűléseken 40-en, míg a kisgyűléseken 23-an vettek részt.⁹¹ Hosszabb időtávon, de csak a tisztújításokat tekintve, ha nem is töretlen, de mindenképpen egyértelmű növekedést tapasztalhatunk. 1715-ben 18, 1727-ben 25, 1736-ban 32, 1746-ban 33, 1760-ban 53,

---

tett azonban az is, ha igen alacsony létszámú vagy – ideiglenesen vagy tartósan – főrendi ellenőrzés alatt álló nemességgel rendelkezett az adott vármegye. Baranyában Ódor Imre szerint a tisztviselők a szegényebb nemességből kerültek ki, illetve az uradalmakból érkeztek, és a század elején a tisztújítások Nesselrode püspök, az Esterházyak és a Batthyányak összecsapásai voltak. (Ódor 74–75.)

⁸² Vörös Károly: A feudális megye bürokráciája. História, 10. 1988. 1. szám 15.

⁸³ Ódor 72.

⁸⁴ Benda Gyula: Egy Zala megyei köznemesi gazdaság és család a XVIII. század közepén (Parraghy László hagyatéka). Agrártörténeti Szemle, 26. 1984. 8. (a továbbiakban: Benda Gyula 1984.)

⁸⁵ Tolna megyében az 1780-as években a táblabírák alkották a megyei nemesség vagyonára, illetve jogászai képzettségére nézve legtekintélyesebb, politikailag hangadó rétegét, állítja Holub József. Ezek a komolyabb birtokkal rendelkező családok adták a főszolgabírákat is. Holub József: Az újjáépítés megindulása Tolna megyében a török kiűzése után 1686–1730-ig. Tanulmányok Tolna megye Történetéből, 5. 1974. 186., 245–246. (a továbbiakban: Holub)

⁸⁶ Holub 70–71.

⁸⁷ Horváth 138., 142.

⁸⁸ P 1724–1731 4. 3. (régi számozás)

⁸⁹ Ódor 74–76.

⁹⁰ Benda Gyula vetette fel ezt a gondolatot. Ötletét ez úton köszönöm meg.

⁹¹ P 1765–1766 19., P 1766–1767 20.

1790-ben pedig 100 név szerint említett résztvevőt jegyeztek fel.⁹² A megye helyi politikai élete iránt érezhetően növekvő érdeklődést tanúsított a köznemesség.

Degré Alajos arról számol be, hogy Zala megyében a 18. században és a 19. első felében „*communium omnium voto*”, azaz mindenkinek egységes közös szavazatával, magyarán közfelkiáltással” választottak a főispán jelöltjei közül. Az 1790. évi tisztújítás alkalmával 23 tisztviselőt választottak összesen, de csupán két főszolgabírórt „*accedente pluralitate votorum*”, tehát szavazással.⁹³

Ritka volt a szavazás Tolnában is. Három rendes tisztújítást tartottak összesen 1740 előtt: az elsőn (1718. július 1-jén) az alispánt a főispán három jelöltje közül választották meg, de a többi tisztviselőt már úgy, hogy még jelölés sem volt. 1725. október 16-án azután már az 1723. évi 56. törvénycikk által előírt négy jelöltből választottak alispánt. Főszolgabírónak kettő volt első helyen jelölve, a többi „még”, és közülük összesen hármat választottak meg. A többi tisztségre azonban nem választottak, csupán megerősítették a hivatalban lévőket. 1732. szeptember 15-én az alispáné mellett már a főszolgabírák hivatalára is négyes jelölés történt, de az alispánt közfelkiáltással újírtották meg, szavazás nem történt. A többi állásnál pedig ugyanígy erősítették meg a hivatalok akkori betöltőit.⁹⁴

Ha ellentétek vagy eljárás szabályok miatt nem jöhetett létre közmegegyezés (bár, mint láttuk, az alispánválasztás kötelező négyes jelölése sem zárta azt ki), akkor a szavazás fejeként történt.⁹⁵ Baranyában 1701-ben három jelöltből nyílt szavazással a főispán által jelölt személyt választották meg alispánnak.⁹⁶ 1723-ban az alispánválasztáson összesen 19 szavazatot adtak le a fennmaradt jegyzőkönyv tanúsága szerint, melyből tizenkettő a győztesre, hét az ellenfélre esett.⁹⁷

Somogy megye 18. századi tisztújításainak 1790-ig terjedő áttekintéséből az látható, hogy a legtöbb esetben a jegyzőkönyv hallgat a választás módját illetően.⁹⁸ Feltételezhetjük,

⁹² A teljes adatsor: 1715: 18, 1724: 12, 1727: 25, 1732: 30, 1736: 32, 1746: 33, 1748: 29, 1753: 33, 1760: 53, 1767: 26, 1774: 68, 1790: 100. (P 1658–1726 2. 330/333–334./337. (régí/új oldalszámozás), P 1724–1731 4. 1., 554., P 1732–1736 5. 1–2., P 1736–1741 6. 1–2., P 1744–1746 8. 1103–1109., P 1748–1752 10. 13., P 1752–1755 11. 752–753., P 1759–61 14. 620–621., P 1766–1767 20. 941–942., P 1774 30. 403–404., P 1790 77. 1–3.)

⁹³ Degré Alajos: Szavazási rend a megyegyűléseken 1848 előtt. Fejér megyei Történeti Évkönyv, 7. 1973. 122., 124. (a továbbiakban: Degré)

⁹⁴ Horváth 147–148.

⁹⁵ Az 1724. július 17-i tisztújító közgyűlés kapcsán a somogyi jegyzőkönyv szavazásról beszél, ahol „a szavazatok számát” veszik tekintetbe, sőt azt mondja, hogy a név szerint felsorolt „és más nemes urak” mellett „a taksás nemesek osztályába tartozók is” szavazásra ösztönöztetnek, és „a törvényeknek megfelelően pénzbüntetés terhe alatt a legnagyobb számban megjelentek.” P 1724–1731 4. 1. (régí számozás) Ez utóbbi kitéltet nehéz elhinni.

⁹⁶ Béli Gábor: A vármegyei önkormányzat újjáéledése Baranyában a török kiűzése után (1693–1703). Baranya megyei Helytörténetírás, 1987–1988. 40.

⁹⁷ Ódor 76.

⁹⁸ 1715. szeptember 30.: többes jelölés nincs, az alispánt szavazattöbbséggel („*ex pluralitate votorum*”) választják meg, sem nála, sem a többi tisztviselő esetében nincs szó többes jelölésről. Egy alszolgabíró megválasztanak („*electus est*”), egyet kineveznek („*denominatur*”), a többit megerősítik tisztségében („*manet*”, „*confirmatur*”). P 1658–1726 2. 334./337. (régí/új oldalszámozás)

1724. július 17.: négyes jelölések, de csak egy főszolgabíró esetében hallunk a döntés módjáról: mindenki egybhangzó szavazatával. Az alszolgabírónál nem ismerjük a vesztes jelölteket, ha voltak egyáltalán. P 1724–1731 4. 3–6. (régí számozás)

1727. május 3-án: négy-négy jelölt az alispáni és a főszolgabírói tisztségekre, nincs információ a szavazásról. P 1724–1731 4. 568–569.

1732. május 26.: Festetics Kristófot négy jelöltből „*coniunctissimis votis et communibus suffragiis*” választják meg, szintén négy-négy jelölt a főszolgabírónál, egy esetben szavazattöbbséggel, egyben az

hogy az esetek nem ismert többsége inkább a közmegegyezéssel történő választás kategóriájába esett, mintsem a nemesi közönség nyíltan megosztott voltát feltáró esetekébe. Ettől eltekintve is elmondhatjuk azonban, hogy azoknak a választásoknak a több, mint kétharmadában egyhangú döntés született, amelyeknek módját ismerjük: 75 esetből csak 19 alkalommal döntöttek szavazattöbbséggel, 46-szor viszont közmegegyezéssel.

A közmegegyezés elérésére való törekvés egy szép példáját szolgáltatja az 1790. május 4-én tartott tisztújítás. A szigeti járás főszolgabírójának megválasztásakor az első helyen jelölt Nedeczky Rudolf hivatalban lévő főszolgabíró és Gombay András közt „a szavazatok megosztottak”, és fejenkénti szavazatszámolás vált szükségessé. Ezt a megosztottságot viszont olyannyira nem viselte el a közgyűlés, hogy azt a javaslatot tették, hogy osszák meg a szigeti járást, úgyis nagyon nagy.⁹⁹ Ekkor egyhangú döntéssel határozták el, hogy felállítják a babócsai járást, Nedeczky Rudolfot megerősítették hivatalában, s az új járás főszolgabírájává pedig Gombay Andrást választották.¹⁰⁰

Noha szinte mindvégig érezhető a törekvés a 18. századi rendi politikában a minimális abszolút többségnél szélesebb alapú megegyezés keresésére, ez nem jelentette soha a konszenzus feltétlen megvalósulását. Ha pedig megvalósult, akkor sem kell szó szerint értenünk. Gróf Sigray Károly somogyi főispánnak egy leveléből bizonyosodhatunk meg arról, hogy mi állhatott a jegyzőkönyvben rögzített egyhangúság mögött. Egy főjegyző főispáni hatáskörbe eső kinevezése kapcsán a vitázó urak egyikük jelöltje ellen egységfrontba tömörültek, és a főispánt „még in publicois protestatiokkal” fenyegették.¹⁰¹ Azaz a nyilvános vita kivételes eljárás volt csak, a szokás pedig a színpalak mögötti megegyezés lehetett, mely aztán konszenzusként jelent meg. Nem akármiknek a megegyezésére volt persze szükség, hanem azokéra,

egész *universitas* támogatásával döntenek valamely jelölt mellett, a harmadikat „*communi universitatis voto*” választják meg. P 1732–1736 5. 3–5.

1736. szeptember 5.: négyes jelölések történtek a vezető hivataloknál, és három szavazásról is van információ: egy tisztviselőt „*communi consensu et voto*”, egyet „*pluralitate votorum*” és egyet „*voto et consensu universitatis*” választottak meg. P 1736–1741 6. 5–6.

1746. augusztus 16–17: majd minden hivatalnál négyes jelölés, az alszolgabíráknál is összesen, holott belőlük kettő-kettő van. A választás módjáról csak az alispánnál hallunk: „*communi omnium voto*”. P 1744–1746 8. 1103–1109.

1748. november 12.: A választás módjáról három esetben szerzünk tudomást: az alispánt „*communi omnium acclamatione*” választották meg, az egyik főszolgabíró „*communi voto*”, a másikat is egybehangzó szavazatokkal erősítik meg tisztségében. P 1748–1752 10. 14.

1753. november 5.: az alispánt megerősítése „egybehangzó szavazatokkal, mindenki egyetértésével és felkiáltásával” történt, két szolgabíró (fő-, illetve alszolgabíró) szavazással („*per vota electiva*”, „*voto nobilium*”), hármat szavazattöbbséggel („*potiori voto*, „*pluralitate votorum*”), egyet közfelkiáltással („*communi acclamatione*”) választottak, illetve hosszabbítottak meg. P 1752–1755 11. 752–753.

1760. június 2.: az első alispánt közfelkiáltással választják meg („*communibus votis ac uno omnium consensu et applausu acclamationeque*”), ugyanígy a helyettes alispánt is, egyhangú szavazással három szolgabíró, szavazattöbbséggel négy másikat. P 1759–61 14. 661–664.

1767. augusztus 12.: az alispánt közfelkiáltással választották meg, egyhangú döntés még három volt, szótöbbséggel egyet, „szavazással” négyet hoztak. P 1766–1767 20. 958–961.

1774. április 13.: szavazattöbbséggel csupán két döntés, a többi 11 esetben egyhangú döntés: „*concordi voce*, „*unitis votis*”. P 1774 30. 405–408.

1790. május 4.: egyhangú döntés egy, közfelkiáltás egy másik esetben a döntés módja a tisztújításon, majd egy versengés feloldására felállítottak egy új járást, a két versengő felet főszolgabíróvá és tíz alszolgabíróvá egyhangúlag választottak meg. P 1790 77. 3–6.

⁹⁹ Ez azért talán nem volt mondvasínált ürügy. Sigray főispán 1791. április 1-jén szintén úgy fogalmazott, hogy a „szigeti processust fölöttébb mesze terjedésére nézve kölvetven kétfelé vágni”. Gróf Sigray Károly 1791. április 1-jén Kőszegen kelt és Gaál László alispánhoz intézett levele. Gaál.

¹⁰⁰ P 1790 77. 3–6.

¹⁰¹ Gróf Sigray Károly 1790. szeptember 29-én Budán kelt és Gaál László alispánhoz intézett levele. Gaál.

akik számítottak. Hogy kik voltak ők, azaz hogy valójában kik irányították Somogy megye helyi politikai életét, s hogy ez miképpen is történt a mindennapokban, a legjobban gróf Sigray Károlynak alsószilvágyi Gaál László alispánhoz írt levelei világítják meg.¹⁰² A levelek idézett darabjai 1790–91-ből valók, amit értékelésükkor nem szabad szem elől téveszteni. 1741 mellett ez a rövid periódus (gyakorlatilag a belgiumi felkeléstől a reichenbachi megállapodásig eltelt bő fél év) biztosította a legszélesebb politikai mozgásteret a magyar rendiségnek, melynek vezető erejeként ekkor már a *bene possessionati* csoportja lépett fel. A legjobb persze az volna, ha ilyen természetű forrás a vizsgált század minden évtizedéből ránk maradt volna, sajnos azonban ez nem mondható el.

Nemcsak a köznemeség előretörése hagyta rajta a bélyegét ezeken a leveleken, hanem magától értetődő módon a főispán személyisége is. Gróf Sigray Károly állandó időzavarban volt. Szemmel láthatólag a lehető legkevesebb erőfeszítéssel és a lehető legkevesebb idő ráfordításával próbált eleget tenni főispáni feladatainak. Beleznai birtoka arra feltehetően elgondoló volt, hogy somogyi vonatkozású kiadásait fedezze, de nem kötötte őt a megyéhez. Leveleit legtöbbször Kőszegről keletzte, de Bécsből vagy különböző birtokairól, illetve 1790-ben Budáról is, ahol az országgyűlés kezdetben ülésezett. A köz- és kisgyűlésekről rendszeresen jegyzőkönyvmásolatot küldtek neki, de ez már csak az utólagos tájékoztatását szolgálhatta: az események jórészt távollétében zajlottak.

A levelekből világosan látszik, hogy a főispán a lovak közé dobta a gyeplőt: a megye politikai életét nem kívánta maga irányítani. Elsősorban az alispánra hagyta saját feladatainak egy részét. 1790. március 30-án kelt levelében arra kérte, hirdesse ki helyette a királyi leiratot – ezt neki kellene megtennie, de nem tudja teljesíteni, és ebben egyezett meg a kancellárral. Ezen túlmenően arra kérte, hogy tartsanak egy megyei közgyűlést még a tisztújítás előtt, és a követutasítás előkészítésére állítsák össze a sérelmek és kívánatok listáját. Ha mindezt előre elvégeznék, a tisztújítást, melyen ő is jelen lesz, gyorsan el lehetne végezni a követválasztással és a követutasítás megvitatásával egyetemben. Neki pedig kevés volt az ideje: „nékem azután azonnal mind az diactához való készületre, mind pediglen egyébféle okra nézveis megint ide Bécsben kollektivén jönnem tartok attul; hogy... minden üdöbül ki fogyok.”

1790. április 19-én valóban Gaál László alispán elnökölt azon a közgyűlésen, melyen ismertettkék II. Lipótnak a diétára szóló meghívó levelét, és kiküldtek egy bizottságot a követutasítások kidolgozására és a sérelmek összegyűjtésére. A május 4-i közgyűlés azután gróf Sigray Károly főispán elnöklete alatt zajlott, de ekkorra az idő rövidsége miatt ezek a dokumentumok még nem készültek el, s jóváhagyásukra csak a május 19-i, ismét csak az alispán elnöklete alatt tartott közgyűlésen került sor.¹⁰³

Sigray 1790. április 4-én kelt levelében szabad kezét adott Gaál Lászlónak nemcsak kisgyűlések, hanem a közgyűlések összehívására is, ha ezt szükségesnek látja, és ezt megerősítette szeptember 29-én, valamint 1791. április 1-jén is. A kormányzat általában persze nem ezt várta a főispántól, s amint a nemesi-nemzeti mozgalom visszaszorultával ismét nyeregben érezhette magát, nem is tűrte el az ilyen nagyvonalúságot. Alig nyolc nappal a fent idézett levél kelte után Sigraynak azt kellett Gaál Lászlóval közölnie, hogy terveivel elletében személyesen kell elnökölnie azon a megyegyűlésen, amelyen a nemrég véget ért

¹⁰² Összesen 30 levél található itt az 1790. március 30. és 1797. június 2. közti időszakból. Gaál. Gróf Sigray Károly 1772-től 1798-ig viselte Somogy vármegye főispánjának tisztségét, kivéve az 1785 és 1790 közötti időszakot, amikor gróf Széchényi Ferenc, mint II. József kerületi biztosa töltötte be a somogyi adminisztrátor tisztségét. Sigrayról azt állítja Reiszig Ede, hogy 1772. évi első kinevezése után „egy évtizedet meghaladó idő alatt mindenkor a legnagyobb érdeklődéssel viseltetett a vármegye ügyei iránt.” Nagy 856–857., Reiszig 493., 502. Mindez a kilencvenes évekre már semmiképpen nem volt érvényes.

¹⁰³ Melhárd Gyula: Somogy vármegye a rendi országgyűléseken. I. kötet. Veszprém, 1906. 56–57. (a továbbiakban: Melhárd)

diéta törvénycikkeit kihirdetik, és Somogy követői megteszik jelentésüket. Az ok egy királyi parancs volt, mely Sigrayt egyes királyi leiratok személyes elnökelete melletti kihirdetésére kötelezte.

Azonban nem csak a főispán távollétéről van itt szó. Az 1790. május 4-i közgyűlésre az ő elnökelete alatt került sor, de a követválasztás alkalmával – Melhárd Gyula szavaival – „a főispán úr ő excellenciája kegyesen kijelentette, hogy a megye eléggé bővelkedik oly jeles férfiakban, akikre ez a tisztség a haza javára bátorsággal bízható, miért is ezt a választást a tekintetes karok és rendek szabad elhatározására és szavazatára bízza...”¹⁰⁴

Nem állíthatjuk tehát, hogy gróf Sigray Károly ekkor, épp 1790-ben hajlandó lett volna eljátszani a kormányzat lojális képviselőjének szerepét. Az ellenzéki hevület némi mérséklése volt a legtöbb, amit a központi hatóságok elvárhattak tőle, melyek egyébként a rendi ellenzékiiségtől maguk sem voltak teljesen mentek. A józsefi földmérés irataival kapcsolatban egyenesen ezt írta Sigray Károly 1790. április 7-én: „magamnakis az felséges Consilium intimálván, hogy azon dimmensionalis actakat az cameralis administrationnak resignállyam (mely rendelés felül az egész felséges Cancellaria nem csak semmit sem tudott; hanem tőlem azt meg értvén nagyonis tsudálta) valamint Bétsben, minnyájoknak meg mondtam hogy en a dimmensionalis actakat eddig ugyan az illetlenségnek távoztatása kedviért mégh az égetéstül megh menttettem, de az fönt jelentett főbb rendelés engemis annyira meg bokrosítván, hogy magam jószágát illető actáknakis inkább füstjét, mintsem a cameralis gondviselés alatt látnom kívánván ugyszintén már a dologban ovatkoznom egy általlyában nem akarván, kiki az maga drága pénzen fizetett papirossait én miattam tetszése szerint akár sütheti, akár főzheti.” Mégis arról tanúskodik ez az eset is, hogy a megye ügyeit a főispán nélkül intézték a *bene possessionatus* nemesek, hiszen a földmérési iratokról azért írt Sigray, mert levelében *utólag* helyesli azt, amit a vármegye részgyűlése ezekkel kapcsolatban korábban és nélküle eldöntött. Ha meg akarta volna menteni a telekkönyvi iratokat, akkor sem tehetett volna már semmit.¹⁰⁵

1790. szeptember 29-i Budán kelt levele egy állás betöltésével kapcsolatban kivételesen közölni láttatja ennek valószínűleg szokásos eljárását, és mutatja azt a csoportot, mely a hatalmat közvetlenül gyakorolta a vármegyében. A főjegyzőt a főispán joga volt kinevezni, és ezt még 1790-ben sem vitatta a megye nemesi közönsége. „Valamely érdemes uri ember”-t keresett tehát Sigray, de nem maradt magára ebben a kutatásban – „az nemes vármegyénknek itten együvé jött némely főbb uri rendei” siettek segítségére. Olyan vehemenciával tették ezt, hogy „külömbféle ítélet”-ciből vita bontakozott ki, Sigray pedig „kedvetlen viszálykodásban vélok bocsájtkozni nem akar”-t, és az alispánt is egy Kaposvár és Buda közt többször utazó és valószínűleg levelét is kézbesítő úrhoz utasította a vita részleteit illetően, hogy „végtére kibén, és mikép nyugtatták meg elméjüket”. Csak annyit közölt, hogy Festetics Lajos a hivatalra Márffy Jánost ajánlotta, ki Sigray szerint is alkalmas lett volna, de „az több itten volt urak ... egyetemben ebben ellenkeztek ... sőt gróf Schmideg ur (már előrcis) levele által Berkibül ezeránt lévő szándékkal minden tehetséggel ellenkezővén” foglalt állást. A vita tárgya régóta ismert kellett hogy legyen, ha levélben is hozzá lehetett szólani, tehát a főjegyző kinevezését nem pusztán azok vitatták meg a főispánnal, akik éppen Budán tartózkodtak a diéta miatt.

Sigray újabb jelöltjei, Gaál László alispán sógora, Zarka Károly és a levélben jelentkező Rosty Ferenc is általános elutasítással találkoztak. „Valóban sajnálom, hogy ezen emberséges uri embereknek kívánságára tehetségemet nem fordéhattam”, írta a főispán, nyíltan bevallva,

¹⁰⁴ Melhárd 56.

¹⁰⁵ Somogyban is megsemmisültek a *fassiók* könyvek, és a felmérési anyagból az összesítések sem maradtak meg, mint ahogy az a Hármaskerületben, Pest, Heves és Zala vármegyében történt. Dávid Zoltán: Magyarország első kataszteri felmérése (1786–1789). Forrástanulmány. In: Történeti Statisztikai Évkönyv, 1960. 35.

hogy nem az ő döntésén múlt a főjegyző kinevezése. Még jobban sajnálja azonban, hogy Sziűs László főszolgabíró ajánlkozó levele nem érkezett két nappal korábban, mert iránta a megbeszélésen jelen voltak részéről általános bizalom nyilvánult meg, csak úgy gondolták, hogy rossz szeme miatt a feladatot úgysem vállalná el. A főispán tehát úgy vélte, hogy a megszületett „testületi” döntést, hogy „végtére kibén, és mikép nyugtatták meg elméjüket” a „somogyi földes urak”, ő két nappal később már nem tudja megváltoztatni. Esetleg már felkérte az utódot, kiról a levél csak annyit árul el, hogy „azmi vármegyénknék megyéji [határai] között (azmint mondák) nem találtaik, szomszédban kerest[et]jik.” A főjegyzői állást végül Novák Zsigmonddal töltötték be 1790-ben.¹⁰⁶ Róla nem tudom bizonyosan állítani, hogy más megyéből jött, de családja korábban nem tartozott a somogyi *bene possessionati* soraiba.

1790 tavaszán a tisztújításon Somogyban a nekibuzdult nemesek olyan jogköröket is magukhoz vontak, melyeket korábban a 18. században sohasem birtokoltak: a közgyűlés az alispán, a szolgabírák, az esküdtek és a hadbiztosok megválasztása mellett a főadószedőt, az adószedőt, a fő- és az alügyészt is választotta, és a főispán csak a fő- és az aljegyző kinevezésének jogát tartotta fenn magának.¹⁰⁷ Ősszel Sigray főispán a leköszönt főjegyzőt az alispánnak és a megyének táblabírónak ajánlotta. Azaz nem nevezte ki, hiába volt ez egyszerű „szokott hűtvöztetés”.¹⁰⁸ A táblabírók választása pedig szintén anakronizmus volt 1790-ben. Zala gyakorlatáról tudjuk, hogy a táblabírákat kezdetben választották (az 1614. évi 24. törvénycikk értelmében), de a 18. századtól már a főispán nevezte ki őket.¹⁰⁹ Somogy ebben a kérdésben nem követett teljesen egységes gyakorlatot, és ez nem csupán az említett 1790. évi hatásköri rendellenességek miatt volt így.

A szabály a kinevezés volt, mely főispáni jog. Táblabírák kinevezésére pedig többnyire tisztújítás alkalmával került sor, de néha azon kívül is. 1727-ben, 1732-ben, 1736-ban végig kinevezték a táblabírákat, de 1746. augusztus 16–17-én táblabírák választására került sor. Ezután azonban egészen 1790-ig ismét korlátozás nélkül gyakorolta jogát a főispán, illetve az adminisztrátor: 1753-ban, 1755-ben, 1760-ban (ekkor 14 táblabírót neveztek ki, ez a tisztség későbbi inflációjának előjele volt), 1767-ben és 1774-ben (amikor csak öt, illetve három fő kinevezése történt).¹¹⁰

A táblabírák kinevezése azonban árnyalatokban talán különbözött a szakapparátusétól. 1755. január 21-én kisgyűlésen ismertették a főispán levelét, melyben kinevez egy táblabírót. A *denominare* helyett viszont az aljegyző kinevezésére ugyanez a levél a *constituere ac tali declarare dignabatur* fordulatot alkalmazta, azaz talán volt némi különbség. A szakapparátus szinte mindig tisztújításon nevezte ki a főispán vagy az adminisztrátor, s ehhez általában nem fűzött kommentárt a nemesi közönség, mint ahogy az a táblabírák kinevezésénél történt.¹¹¹ A tisztújítások kérdésében tehát a főispán és a megye közönsége közt nem különültek el tisztán a hatáskörök. A megye beléphetett a főispán szférájába, és ott vagy csak jóváhagyó gesztusának nyilvánításával tartotta fenn jogait, vagy – jobb időkben – magához is ragadott

¹⁰⁶ P 1795 90. 12.

¹⁰⁷ P 1790 77. 3–8.

¹⁰⁸ Gróf Sigray Károly főispán levele Gaál László alispánnak. Kelt Budán, 1790. szeptember 29-én. Gaál.

¹⁰⁹ Turbully Éva: Zala megye fontosabb közigazgatási feladatai a XVIII. század első felében. II. rész. Zalai Gyűjtemény, 21. Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból, 1986. Zalaegerszeg, 1986. 103.

¹¹⁰ P 1724–1731 4. 566., P 1732–1736 5. 6–7., P 1736–1741 6., P 1744–1746 8. 1103–1109., P 1752–1755 11. 752–753., 1494., P 1759–61 14. 661–664., P 1766–1767 20. 962., P 1774 30. 409.

¹¹¹ Hogy rögtön ellenpéldákat is hozzak, melyekről nem remélhetem, hogy erősítik a szabályt: 1774-ben a főadószedői tisztséget három éve közmegelegedésre betöltő Paiss Boldizsár hivatalban történő főispáni megerősítéséhez a jegyzőkönyvben a „*concordibus votis approbatur*” fordulatot fűzték. A fent említett 1755-ből származó főispáni levél pedig nemcsak egy táblabírót nevezett ki, hanem egy főszolgabírót is. P 1752–1755 11. 1494., P 1774 30. 406.

egyes jogokat, másrészt a főispán tisztújítások közt a választáshoz kötött tisztségek tekintetében is gyakorolt kinevezést.

Hegedűs főjegyző utódlásában, mint láttuk, valójában nem is Sigray főispán, hanem a megye „nemely főbb uri rendei” döntöttek: a somogyi birtokos köznemesség legalábbis 1790-ben teljesen uralni látszott a megye szervezetét. A megelőző évtizedet, II. Józsefét a vármegyék életében is a központi hatalom dominanciája jellemezte. Az 1744. évi nemesi felkelés terheinek sikeres áthárítása vagy a 18. századi országgyűlési követi napidíjak története¹¹² viszont arra utal, hogy a központi hatalom a 18. század nagyobbik részében nem tudott hatékony ellenőrzést gyakorolni a vármegye felett, azt jellemzően a *bene possessionatus* köznemesség uralta. Vajon miként jöhetett létre ez a helyzet?

A bene possessionati felemelkedése

Úgy vélem, hogy a 18. században nagy távlatokat nyitó folyamat zajlott, melynek során a megyei birtokos köznememesi társadalom emancipálódott a nagybirtokos arisztokrácia korábban kétségtelen dominanciája alól. Noha társadalomtörténészek hosszú sorának munkájára lenne szükség, hogy fény derüljön ennek a folyamatnak a pontos alakulására, s megvalósuljon a kétségek kívül igen jelentős területi különbségek feltérképezése is, jó okunk van a folyamat kezdetét az országot dúló háború befejeződéséhez kötni. A 17. században a nemesi társadalom az arisztokrácia dominanciája alatt élt. A főurak széles körű hatalmát megalapozó uradalmak és magánhadcseregek általában összefonódtak egyes közhatalmi funkciók ellátásával: nagybirtokos arisztokraták főispáni tisztségeket töltöttek be, gyakran parancsnokságuk alatt állt a régió királyi katonasága is, és ők látták el a határvédelmet, szedték be az adót, és részlegesen helyben fel is használhatták azt. A középbirtokos nemcesek jórészt közvetlen függésükben éltek, mint az ő „főember szolgálkai”, szervitoraik, de a nagybirtok befolyása alól azok sem tudták kivonni magukat, akik nem tartoztak valamely főúr familiájába.¹¹³

A 17–18. század fordulóján mélyreható változás történt e téren, melynek társadalomtörténeti következményeit egybehangzóan ábrázolja Wellmann Imre és Vörös Károly. A 17. század végén megszűnt a főúri várak és hadcseregek hadászati jelentősége, s megszűntek a főnemesség helyi-regionális közhatalmi funkciói is. A főúri udvarok a 18. század első felére eltűntek, a főurak társadalmi vonzásköre beszűkült, és szétszakadt a familiaritás láncolata. Az érvényesülő főnemes most már nem emelt fel magával köznememesi tömegeket. A következő századok elején országgyűlési tele vannak panasszal, hogy mióta – miként Wellmann Imre mondja – „kihűlőben van a főúri udvarok patriarchális melege”, a köznemes nem érezheti jól magát a főnemes környezetében. Már csak a nagybirtok gazdasági irányítása jelentett állásokat, illetve az állami hivatalokra pályázó birtokos köznemes és arisztokrata pártfogója közt maradt fenn a familiaritás maradványaként a kérelmező-megkeresett viszony, amelyből viszont már hiányzott az együttműködés mozzanata.¹¹⁴

¹¹² Lásd Szijártó M. István: Követi napidíj és vármegyei önállóság a 18. században. Somogy megye Múltjából. Levéltári Évkönyv, 29. 1998. (Megjelenés előtt.)

¹¹³ Tóth István György: Három ország – egy haza. (= Magyarország krónikája 7. kötet) Budapest, 1992. 75–76.; Vörös Károly: A társadalmi fejlődés fő vonalai. In: Magyarország története 1686–1790. Szerkesztette Ember Győző, Heckenast Gusztáv. (=Magyarország története 4. kötet. Szerkesztette Pach Zsigmond Pál.) Budapest, 1989. 680–681. (a továbbiakban: Vörös 1989.); Wellmann Imre: Az udvari ember. In: Domanovszky 298. (a továbbiakban: Wellmann); Varga J. János: Szervitorok katonai szolgálata a XVI–XVII. századi dunántúli nagybirtokon. Budapest, 1981. 11–16., 60–65., 146., 162., 182., 187.

¹¹⁴ Wellmann 298., Vörös 1989. 680–681., 685–687.; lásd még Ember Győző: A barokk rendi társadalom. In: Domanovszky 152–153.

A 17. századihoz képest tehát a 18. század folyamán alapvetően átalakult a nagybirtokos arisztokrácia és a birtokos köznemesség viszonya. A köznemesség – ismét Wellmann Imrét idézve – „magára marad, s ... fokozódó bizalmatlansággal tekint a tőle testben-lélekben távolodó, hovatovább elzárkózó főnemesség fényes palotáira.”¹¹⁵ Ellentétük kiéleződése Vörös Károly szerint a harmincas évektől figyelhető meg, és ez elmélyült a század közepétől. Ő úgy véli, hogy az 1764–65. évi országgyűlésen végleg elvált az arisztokrácia és a köznemesség útja, és az 1790-ben újra, még nagyobb hevességgel nyilvánult meg.¹¹⁶ Nem fér ahhoz kétség, hogy az arisztokrácia és a *bene possessionati* viszonyát tekintve a regionális különbségek meghatározók. H. Balázs Éva a század utolsó harmadáról írva annak a véleményének ad hangot, hogy a nyugati és északnyugati vármegyék nemessége a „foglalkozásával, műveltségével és sokszor érzelmeivel is Bécshez kötődő” arisztokrácia függvénye, a Dunától keletre a familiáris kapcsolatok pedig még középszinten is élnek: a középbirtokos nemesek komolyabb társadalmi tekintélyre csak a patrónusaik támogatásával elérhető hivatalviselés útján tehettek szert.¹¹⁷ A jómódú birtokos köznemesség kisebb részének kínált, kínálhatott csak kiterjesztési lehetőséget az állami hivatalok betöltése, a többiek szükségszerűen megrekedtek a vármegye szintjén, és számukra szinte adott volt a rendi ellenzéki szerep.¹¹⁸

A jómódú birtokos nemesség önállósulásának megvoltak a művelődési vonatkozásai is. Kosáry Domokos az 1770-es évek elejétől számítja a felvilágosult rendiség kezdetét, a késő barokkban túllépő, de a felvilágosult abszolutizmustól is független nemzeti irányzat születését. Ez viszont azzal is járt, hogy a késő barokk irányzatán belül a „második szintre” tolodott át a hangsúly, és az „önálló hangot kapott”, „ekkor vált önálló irányzattá”.¹¹⁹ Benda Kálmán azt vizsgálva, hogy hogyan nőtt ki a 18. századnak a kortársak és a történetírás által műveletlennek és elmaradottnak lefestett nemességéből a 19. század nemzeti elitje és ennek reformpárti vármegyei tömegbázisa, a változást a politika szférájában csak a századfordulóra teszi, de okát az oktatás iránt megnyilvánuló nemzeti érdeklődésnek a 18. század második felében történő hirtelen megnövekedésében látja.¹²⁰ E tényező mögött nemcsak a kipélülő államapparátus által teremtetett álláslehetőségek szívó hatását feltételezhetjük, hanem a háttérben gazdasági okok is megtalálhatók. A vagyonosabb köznemesség számára a 18. század második fele – az elsővel ellentétben – emelkedést hozott, 1740-től a század végének a nyolcvanas években kezdődő válságperiódusáig tartott egy hosszú konjunktúra.¹²¹ Ezt tükrözik a kastély- és kúriaépítkezések is: a század első évtizedeinek építkezéseihez képest 1740 után hirtelen meg-

¹¹⁵ Wellmann 299. Vörös Károly is „mélyülő szakadék”-ról ír (Vörös 1989. 687.), és Mályusz Elemér, aki pedig a főnemesség társadalmi szerepének csökkenésére vonatkozó állítással nem ért egyet, szintén a köznemességtől való elválásáról, sőt a két társadalmi csoport közti szakadék kialakulásáról beszél. A reformkorra nézve pedig hosszan taglalja a fő- és köznemesség közti ellentétet, a köznemességnek a mánások iránt érzett gyűlöletét. (Mályusz 40–41. 53–59.)

¹¹⁶ Vörös 1989. 717.

¹¹⁷ H. Balázs Éva: Bécs és Pest-Buda a régi századvégen 1765–1800. Budapest, 1987. 129–130. (a továbbiakban: H. Balázs)

¹¹⁸ Vörös Károly szerint a birtokos nemesség két út közül választhatott, és ennek megfelelően oszódott meg az 1720-as évek végétől: vagy az udvar híveivé szegődtek kamarási vagy királyi tanácsosi címért, vagy a meddő kiváltságvédelemre szorító rendi ellenzéki szerepet szolgálták. Ebben a választásban pedig – mondja Vörös – a vallási kérdésnek nagy szerepe volt. (Vörös 1989. 687–688.) A magam részéről úgy vélem, hogy az első lehetőség értelemszerűen csak kevesek útja lehetett, és a többség nem is került valódi választás elé.

¹¹⁹ Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest, 1983². 301., 321–322., 342–343. (Modelljében mindennek természetesen negatív értéktöltete van.)

¹²⁰ Benda Kálmán: A magyar köznemesség művelődési törekvései a XVIII. században. A Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve, 7. 1981. 88., 91.

¹²¹ Benda Gyula: A tárgyak termelése és fogyasztása a jobbágyszabadítást megelőző évszázadban. Néprajzi Értesítő, 76. 1994. 88–89.

ugrott számuk, s a csúcspontot az 1770 és 1785 közti időszak hozta meg.¹²² A század közepén a generációváltást a mentalitás terén is élesebb váltás jellemezhetette a szokásosnál, amint azt Benda Gyula a Parraghyak példáján bemutatta.¹²³ Ilyenformán több oldalról is megteremtődtek a feltételei annak, hogy a köznemesség a század második felére – H. Balázs Éva kifejezésével – a magyar társadalomnak „ha nem is dirigens, de mérleget elbillentő réteg”-évé¹²⁴ váljon, s a főnemesség közvetlen gyámkodásától megszabadulva (más oldalról nézve: a főnemességtől magára hagyatva) előbb a vármegye szintjén legyen a maga ura, majd az országos politika színpadán is hallassa hangját.

További kérdés lehet azonban ennek a két cseménynek a datálása. Degré Alajos a 18. századdal veti össze a 19. század első felének Zala megyei közgyűlésein megjelentek számát (pontosabban azokét, akiknek nevét feljegyezték a jegyzőkönyvek). A négy-ötszörös növekedést úgy értelmezi, hogy a megyegyűlések hangadói már nem egyedül a nagybirtokosok voltak, hanem a kisebb középbirtokos táblabírák, az uradalmi ügyészek és ügyvédek és a növekvő létszámú tisztviselői kar (is). A nagybirtokosokkal szemben a középbirtokosok befolyása növekedett, akik az irányítást csak tömeges megjelenéssel tudták a kezükbe kaparintani. Ennek a „táblabíró többség”-nek a főispánnal is szembeszegülő fellépésére a legkorábbi példát Degré 1790-ből hozza.¹²⁵

A korábban ismertetett somogyi csemények azt sugallják, hogy 1790-ig sem kell egyöntetűnek tartanunk a 18. századot: nemcsak a közgyűlési részvétel emelkedő tendenciáját láttuk, hanem bizonyítékokat arra is, hogy ott már a harmincas–negyvenes években érvényesült a *bene possessionati* csoportjának vezető szerepe. Somogy viszont abszontista nagybirtokos arisztokráciájával és a különösen erős *bene possessionati*val kétségkívül nem volt tipikus vármegye. Következtetéseinknek mégis megvan az országos szintű jelentése is. A diéta intézményfejlődésében 1741-ben észlelhetők a vármegyei követek először 1790–91-ben megvalósuló, majd a következő századra jellemző hegemóniája kiépülésének első jelei. A kerületi ülések ekkor szabadultak ki a kormányzati tényezők ellenőrzése alól, és feladatkörük jelentősen kiterjedt. Nemcsak ekkor, a magyar rendeket kedvező helyzetbe hozó nemzetközi válság idején, hanem egy évtizeddel később is látható jelei vannak annak, hogy az alsótábla a felsőtábla fölé kerekedett. 1751-ben tovább fejlődött a kerületi ülés. Az 1764–65. évi adómegajánlási vita pedig a vármegyei követeket (azaz végső soron a jó módú köznemességet) mutatta az ügydöntő „*senior autem et potior pars*” szerepében.¹²⁶ Hogy a diéta által megjelölt országos szintű fejlődésmentet mögött milyen helyi szintű változások húzódhattak meg, azaz az országos tendencia milyen konkrét helyi formát ölthetett magára, jól példázzák a somogyi adatok.

Az országos fejlődés mintegy a megyék társadalmi-politikai változásainak credője volt – a matematikából vett hasonlattal élve azok vektorainak összegződésével jött létre. A fontosabb megyék hosszabb vektorai jobban befolyásolták az országos credő irányát, mint a jelentéktelenebbeké, a végeredmény azonban egy olyan (fejlődési) irány volt, mely nem esett szükségszerűen egybe a legerősebb megyékével, sőt esetleg csak kivételesen akadt olyan megye, mely társadalmi-politikai mozgásainak iránya megfelelt az országosnak. Somogy megye fejlődésmentec azon vonatkozásaiban, melyeket az országos fejlődéssel azonosnak láttunk, szinte bizonyosan nem *modális*, azaz nem azt az utat jelzi, melyet a legtöbb megye bejárt, mégis *átlagos* a szó statisztikai értelmében. Természetesen kíváncsatos lenne, s több történetész-

¹²² Badál Ede: Kastályok és kúriák Pest, Heves és Nógrád megyében. Budapest, 1987. 52.

¹²³ Benda Gyula 1984. 25–26.

¹²⁴ H. Balázs 134.

¹²⁵ Degré 123.

¹²⁶ Lásd Szijártó M. István: Rendiség és rendi intézmények a 18. századi Magyarországon. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest, 1997.

nek adna hosszabb időre munkát a különböző fejlődési típusok bemutatása, hisz a nagy létszámú köznemességgel rendelkező volt királyi magyarországi vármegyék helyi politikai élete nyilvánvalóan igencsak eltérően alakult a volt végvár-övezeti, illetve hódoltsági megyékéhez vagy a tiszaháti protestáns megyéké a nyugat-magyarországiakéhoz képest. Mindenesetre úgy tűnik, hogy a helyi politika somogyi alakulása éppen az országos fejlődés fő sodorvonalaiba esett.

ISTVÁN SZIJÁRTÓ M.

Counties and the wealthy gentry in the 18th century

The paper aims to find out what forces and the interests of what social group were behind the county, this definitive institution of Hungarian historical development from the beginning of the 18th century until 1791.

A survey of the landed society of the county shows that the group of wealthy gentry occupied an outstanding position in Somogy County. On the basis of records from the 1730s and 1740s, especially of the 1743 levy of the Pannonhalma tithe, it can be established that the functioning of the county served the interests of this group in general, and those of its individual members in particular. The effects of the *latifundia* of the aristocracy worked through their local representatives, and this made it possible for them to partially divert and use for their own purposes the resources of the large estates and thus to rise among the *bene possessionati*. Since certain general characteristics of county politicking and some of its details discernible in the years 1790-91 suggest the leading role of *bene possessionati*, the article concludes with a socio-historical hypothesis on the rise of the nobility *bene possessionata*.

This development in Somogy County, coinciding with the direction of the national development also reflected in the institutional history of the national assembly, exemplifies the forms of realization the local regrouping of the Hungarian estates took in the 18th century, with a definite fading of the dominance of aristocracy and the gentry taking the lead.

TÁBLÁZATOK

1. táblázat

Somogy legnagyobb arisztokrata és köznemes birtokosai 1726-ban,
és részesedésük a megye által a birtokosokra kivetett 3000 forintból¹²⁷

	Arisztokraták	Forint	Köznemesek	Forint
1.	Gróf Széchényi Zsigmond	201	Festetics Kristóf	156
2.	Batthyány grófné	181	Jankovich István	153,50
3.	Herceg Esterházy majorátus	178,50	Mércy és Lengyel család	124,33
4.	Gróf Harrach	171,50	Perneszy család	91,50
5.	De Prie báró	140	Koroknay család	77,83

¹²⁷ Ö: 420: *Repartitio trium millium fl respectu causae decimalis peracta...* (Pannonhalmi)

2. táblázat

A Somogy megye birtokosaira 1743-ban kivetett, a pannonhalmi apátságnak fizetendő tizedhez való hozzájárulás két különböző kivetés szerint, valamint a két összeg hányadosa és különbsége

Birtokos ¹²⁸	Ö:426 1743. 04.02. eredeti (ft)	Ö:426 1743. 04.02. módosított (ft) ¹²⁹	Ö:424 1742. 11.20. (ft) ¹³⁰	Ö:426/ Ö:424 (%)	Ö:424- Ö:426 (ft)
hg. Esterházy	639,55				
gr. Batthyány Lajos	125				
gr. Batthyány Károly	313				
gr. Patachich Sándor főispán	33		40,22	82,05	7,22
a veszprémi püspök	461,92	456,92	442,45	103,27	-14,47
a kaposfüi Szent Benedek prépostság	59,84	57,84	58,87	98,75	1,03
a sziléczi Szent Jakab apátság	37		25,78	143,52	-11,22
a nagyszombati teológiai kollégium ¹³¹	30		53,31	56,27	23,31
a székesfehérvári örkanonokság ¹³²	401,07	386,26	415,93	92,87	29,67
Az esztergomi főkáptalan	159,50	143,50	189,22	75,84	29,72
a veszprémi káptalan	338		523,24	64,60	185,24
a pécsi káptalan	9,50	8	4,20	190,48	-5,30
a majki konvent	35		70,43	49,69	27,57
a vaskai Szent Márton apátság	12,98		8,30	156,39	-4,68
gr. Széchenyi Antal	524,55		680,78	77,05	156,23
gr. Széchenyi László	295,33	293,83	298,64	98,39	5,61
Traun grófnő	32	27	31,66	85,28	4,66
br. Majthényi György tábornok	25		55,88	44,74	30,88
Viczay grófnő	35		53,49	65,43	18,44
br. Orczy	20		29,13	68,66	9,13

¹²⁸ A táblázat az Ö:426 jelzetű kivetést követi, s a végére illesztettem azokat a birtokosokat, akik csak a másik összeírásban szerepeltek.

¹²⁹ Ha a módosítás nem volt szükséges, a rovat üresen maradt. Ebben az esetben a hányadost az előző oszlop adataiból számítottam.

¹³⁰ Módosítani olyan kevés esetben kell, hogy ezt nem tüntetem fel külön oszlopban, hanem esetenként jegyzem meg.

¹³¹ *Collegium Rubicrum*, Bartalnál *Rubrorum Collegium*: a Pázmány Péter által alapított nagyszombati teológiai kollégium. (Bartal 1901. 583.)

¹³² Az 1743. áprilisi összeírásban eredetileg 401 forint és 7 1/2 dénár szerepel. Érthetetlen, hogy hogyan kerül ide a fél dénár, amikor minden egyes tétel egész dénárra végződik. Az összeadás végeredménye egyébként helyesen 399,75 forint, s ezt helyesbítettem, amikor kivontam belőle 13,47 forintot, hogy az az időben korábbi összeírással összehasonlítható legyen.

Birtokos ¹²⁸	Ö:426 1743. 04.02. eredeti (ft)	Ö:426 1743. 04.02. módosított (ft) ¹²⁹	Ö:424 1742. 11.20. (ft) ¹³⁰	Ö:426/ Ö:424 (%)	Ö:424- Ö:426 (ft)
br. Melczér	32	6	5,53	108,50	-0,47
Festetics Kristóf tanácsos	640,48	615,02	620,57	99,11	5,55
Niczky György	35		64,40	54,35	29,40
Hunyady István	559	553	634,60	87,71	81,60
Inkey János	192,42		151,07	127,37	-41,35
Jankovics István ¹³³	386,39	377,39	441,91	85,40	99,71
Somssich Antal alispán	32,10	24	36,50	65,75	12,50
a Lengyel urak	124	114	125,48	90,85	11,48
a Lengyel urak és br. Majthényi György együtt	148	126	146,48	86,02	20,48
a Perneszy família	136	124	209,24	59,26	85,24
Tallián Ádám özvegye	10		24,86	40,23	14,86
Bogyay Judit	49,90	48,90	37,86	129,16	-11,04
a Zichy család	30		35,54	84,41	5,54
Horváth László	20,93	19,80	30,48	64,96	10,68
Tallián József	63		109,51	57,53	46,51
Révay Polixénia	12		22,09	54,32	10,09
a Mércy család	59,50	34	36,23	93,84	2,23
a Koroknay család	93	79	81,84	96,53	2,84
Szegedy Ferenc	15	14,50	20,81	69,68	6,31
Rittlopp Ferenc	1,10				
Gaál Gábor	100	82	196,71	41,68	114,71
özvegy Dumányi ¹³⁴	4		9	44,44	5
Perczel József	19	12	21,52	55,76	9,52
a Descő család	15		28,41	52,80	13,41
a berzencei ura-dalom birtokosai	103,85	91	71,12	127,95	-19,88
a Kubinyi család	50	46	57,09	80,57	11,09
Balogh Ferenc	28,50	25	26,66	93,77	1,66
Czindery Ferenc	32,98		34,13	96,63	1,15
Petrovsky úrnő	7,40	6	5,49	109,29	-0,51
Mércy Ferenc özvegye	8		13,70	58,39	5,70
Kenessey Péter és mások	3,93		3,93	100	0
Kenessey István és mások	5		18,78	26,62	13,78
Zajgár György	86		55,75	154,26	-30,25

¹³³ A novemberi kivetésben szerepel egy olyan tétel, melyet sajnos nem tudok magyarázni: „ibid. Nobiles 35,19”. Ez mindenesetre nem került át a végleges kivetésbe, ezért a harmadik oszlopban megjelölt 441,91 forinttal számoltam az eredeti forrásban feltüntetett 477,10 forint helyett.

¹³⁴ „*Domina vidua Dumanyiana*”

Birtokos ¹²⁸	Ö:426 1743. 04.02. eredeti (ft)	Ö:426 1743. 04.02. módosított (ft) ¹²⁹	Ö:424 1742. 11.20. (ft) ¹³⁰	Ö:426/ Ö:424 (%)	Ö:424- Ö:426 (ft)
Preszke úrnő	1				
Bakó Farkas örökösei	7,25	6	16,70	35,93	10,70
Szily Márton örökösei	11	10	11,96	83,61	1,96
Antal János	55		93,78	58,65	38,78
Pulay Ferenc ""és Katzéros"	8	2	3,13	63,90	1,13
Véssey Ferenc	25		36,73	68,06	11,73
Vasdénycy	5		3,59	139,28	-1,41
Balogh László	20		34,90	57,31	14,90
Kálmán Mihály	1,25				
Murlassy Mihály és Borda	1,25				
a Király család	15				
a Keczery örökösök ¹³⁵	3,10		3,16	98,10	0,06
Vásonyi Gergely ¹³⁶	10		15,68	63,78	5,68
a Bárány család	20	18	18,27	98,52	0,27
Adamovics Ferenc	22,47		22,47	100	0
Belcznay János	10		11,33	88,26	1,33
Vichárd Ferenc	28		32,01	87,47	4,01
Sárközy és Siklósy	3,77		3,77	100	0
Jeszenák Pál	26,98		26,98	100	0
Schott Gergely ¹³⁷	20		29,78	67,16	9,78
Vrancsics János	10				
Csányi Ferenc	15		25,90	57,92	10,90
a Thulmon család	58,66	56,25	61,75	91,09	5,50
Póka Miklós	3		3,72	80,65	0,72
Skublics Sándor	10		10,23	97,75	0,23
a Viza család	3		8	37,5	5
Nitray	21		21,40	98,13	0,40
a Dob(i) család			4-5		
? Sándor örökösei					
Antal György					
Hanczfelder					
a Magyar Kamara			26,39		
Vidos és Káldy család			45,77		
a Csák család			0,80		

¹³⁵ Az Ö:424-ben vagy 3,16 vagy 3,18 forint szerepel összegként. Nem lehet megállapítani, hogy melyik a végső változat.

¹³⁶ Az Ö:426-ban tévesen Györgyként szerepel.

¹³⁷ Az Ö:424-ben szereplő eredeti adat 34,28 forint, de ez az összeg tartalmaz egy olyan 4,50 forintos tért is, amely mellett semmilyen magyarázó szöveg nem áll, s amely nem is szerepel az Ö:426-ban.

3. táblázat

A kivetés módosításának viszonylagos hatása¹³⁸

	A kivetett teher csökkenése kiemelkedő (-48,64%)	A kivetett teher csökkenése igen jelen- tékeny (48,64- 58,64%)	A kivetett teher csökkenése az átlagosnál jóval nagyobb (58,64- 68,64%)	A kivetett teher csökkenése az átlagosnál valamivel na- gyobb (68,64- 78,64%)
Egyháziak		a nagyszombati teológiai kollé- gium, a majki konvent	a veszprémi káptalan	
Arisztokraták	br. Majthényi György		Viczay grófnő	gr. Széchényi Antal, br. Orczy
A leggaz- dagabb köz- nemesc ¹³⁹	Gaál Gábor	Tallán József		
A többi köznemes	Tallán Ádám özvegye, özv. Dumányi, Ke- nessey István és mások, Bakó Farkas örökösei, a Viza család	Niczky György, Révay Polixé- nia, Perczel József, a Descő család, Mérey Ferenc özvegye, Ba- logh László, Csányi Ferenc	a Perneszy- família, Horváth Lász- ló, Antal János, Pulay Ferenc és Katzéros, Vés- sey Ferenc, Vásonyi Gergely, Schott Gergely	Szegedy Ferenc

¹³⁸ Ó:424 Repartitio. Conscriptio penes deputationis anno 742 die 20 novembris confidentis opus inventu; Ó:426 Extractus prothocolli generalis congregationis anno 1743 die 2 mensis aprilis celebrata. Pagina 732. Repartitio decimalis arendae inter comportionatos incltyi Comitatus Simighiensis terestres dominos, a modo imposterum observanda, secundum novissimum ejusdem incltyi comitatus institutum individualiter exponitur sequentibus. (Pannonhalmi)

¹³⁹ Ebbe a kategóriába azon köznemesek kerültek, akikre az Ó:424 100 forintnál többet vetett ki. A Perneszy-família egy örökséghez kapcsolódó, de már igen szerteágazó családcsoporthoz tartozott, melyet nem indokolt ebben az exkluzív kategóriában szerepeltetni.

A kivetett teher csökkenése átlagos (78,64- 88,64%)	A kivetett teher csökkenése az átlagosnál valamivel kisebb (88,64- 100%) ¹⁴⁰	A kivetett teher némileg növekedett (100-110%)	A kivetett teher érezhetően növekedett (110-120%)	A kivetett teher jelentős mértékben megnövekedett (120%-)
az esztergomi főkáptalan	a kaposfői Szent Benedek prépostság, a fehérvári őrkano- nosok	a veszprémi püspök		a sziléziai Szent Jakab apátság, a pécsi káptalan, a vaskai Szent Márton apátság
gr. Patachich Sándor főispán, Traun grófnő, a Lengyel urak és br. Maj- thényi együtt	gr. Széchenyi László	br. Melczér		
Hunyady István, Jankovics István	Festetics Kristóf, a Lengyel urak ¹⁴¹			Inkey János
a Zichy család, a Kubinyi család, Szily Márton örökösei, Beleznay János, Vichárd Ferenc, Póka Miklós	a Mércy család, a Koroknay család, Balogh Ferenc, Özindery Ferenc, a Keczer örökösei, a Bárány család, Jeszenák Pál, a Thulmon család, Skublics Sándor, Nitray	Petrovsky úrnő, Kenessey Péter és mások, Adamovics Ferenc, Sárközy és Siklós		Bogyay Judit, a berzencei uradalom birtokosai, Zajgár György, Vasdenyecz

¹⁴⁰ A változatlanul hagyott kivetéseket, a 100%-okat nem ide soroltam, hanem a 100-110%-hoz.

¹⁴¹ A "Lengyel urak" többes száma okot adna arra, hogy mint fejenként 100 forintnál kevesebbet fizetni tartozókat ne ebbe a kategóriába soroljuk. Mivel azonban birtokosként Majthényi báróval közösen is fel vannak tüntetve, s e két kivetést együtt már 272 forintra rúgott az első összeírás szerint, indokoltnak tűnik, hogy itt szerepeltessük a Lengyeleket.

4. táblázat

A kivetés módosításának abszolút hatása¹⁴²

	A kivetett teher csökkenése 50 forint felett van	A kivetett teher csökkenése 20 és 50 forint közé esik	A kivetett teher csökkenése 11 és 20 forint közt volt	A kivetett teher csökkenése 8 és 11 forint közé esett
Egyháziak	a veszprémi káptalan	a nagyszombati teológiai kollégium, a székesfehérvári örkánoknokság, az esztergomi főkapitán, a majki konvent		
Arisztokraták	gr. Széchenyi Antal	br. Majthényi György tábornok, a Lengyel urak és br. Majthényi György együtt	Viczay grófnő	br. Orczy
A leggazdagabb köznemesek ¹⁴³	Hunyady István, Jankovics István, Gaál Gábor	Tallián József	a Lengyel urak	
A többi köznemes	a Perncszy-família	Niczky György, Antal János	Somssich Antal alispán, Tallián Ádám özvegye, a Descő család, a Kubinyi család, Kencssey István és mások, Véscey Ferenc	Horváth László, Révay Polixénia, Perczel József, Bakó Farkas örököszi, Véscey Ferenc, Balogh László, Schott Gergely, Csányi Ferenc

¹⁴² Ö:424 *Repartitio. Conscriptio penes deputationis anno 742 die 20 novembris confidentis opus inventu*; Ö:426 *Extractus prothocolli generalis congregationis anno 1743 die 2 mensis aprilis celebrata. Pagina 732. Repartitio decimalis arendae inter comportionatos incltyi Comitatus Simighiensis terrestres dominos, a modo imposterum observanda, secundum novissimum ejusdem incltyi comitatus institutum individualiter exponitur sequentibus.* (Pannonhalmi)

¹⁴³ Lásd az előző táblázat 2. jegyzetét.

A kivetett teher csökkenése 5 és 8 forint között volt	A kivetett teher csökkenése 2 forintnál nagyobb volt, de az 5 forintot nem haladta meg	A kivetett teher csökkenése nem érte el a 2 forintot	A kivetett teher nem csökkent vagy növekedése 5 forint alatt maradt	A kivetett teher növekedése meghaladta az 5 forintot
		a kaposfői Szent Benedek prépostság	a vaskai Szent Márton apátság	a veszprémi püspök, a sziléczi Szent Jakab apátság, a pécsi káptalan
gr. Patachich Sándor főispán, gr Széchényi László	Traun grófnő		br. Melczér	
Festetics Kristóf tanácsos				Inkey János
a Zichy család, Szegedy Ferenc, Mércy Ferenc özvegy, Vásonyi Gergely, a Thulmon család	a Mércy család, a Koroknay család, özv. Dumányi Richárd Ferenc, a Viza család	Balogh Ferenc, Czindery Ferenc, Szily Márton örökösei, Pulay Ferenc „és Kattáros”, a Keczer örökösök, a Bárány család, Beleznay János, Póka Miklós, Skublics Sándor, Nitray	Petrovszky úrnő, Kenessey Péter és mások, Vasdényey, Adamovics Ferenc, Sárközy és Siklósy, Jeszenák Pál	Bogyay Judit, a berzencei uradalom birtokosai, Zájgár György

5. táblázat

A módosítás által leginkább preferált illetve
leginkább hátrányos helyzetbe hozott birtokosok

A leginkább preferált birtokosok			A leghátrányosabb helyzetbe hozott birtokosok		
Neve	A kivetés csökkenése (%)	Nyert így: (ft)	Neve	A kivetés növelése (%)	Vesztett így: (ft)
Gaál Gábor	58,32	114,71	Inkey János	27,37	41,35
Tallán József	42,47	46,51	Zajgár György	54,26	30,25
br. Majthényi György	55,26	30,88	a berzencei uradalom birtokosai	27,95	19,88
Niczky György	45,65	29,40	a sziléciai Szent Jakab apátság	43,52	11,22
A majki konvent	50,31	27,57	Bogyay Judit	29,16	11,04
A nagyszombati teológiai kollégium	43,73	23,31	a pécsi káptalan	90,48	5,30